2012 metų vasario 23 d. LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS www.mokslasplius.lt/mokslo-lietuva Kaina: 3 Lt

Mokslo Lietuva

AR GYVI MŪSŲ ŠIRDYSE VASARIO 16-OSIOS IDEALAI? ■ 3 p.
VILNIAUS DAILININKŲ KLUBO „PLEKŠNĖ“ ATASKAITINĖ 2011 M. PARODA ■ 10, 12 p.
SERAJA ŠAPŠALAS KRYME IR TURKIJOJE ■ 6–7 p.
■ 9, 11 p. Penktasis pasaulio ukrainistų forumas Kijeve ■ 5, 11 p. Terminų žodynų griūtis ■ 8 p. Prano Dovalgos gyvenimo mįslė

Nr. 4 (470) Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Broliai BIRŽIŠKOS: patys kilę ir tautą kėlę

Tarsi būtų dvi Lietuvos, atskirtis tarp kurių vis didėja. Viena plyšaujanti per komercines radijo stotis ir televizijos kanalus apie vėl užgriūsiančią šv. Valentino dieną su raudonomis širdutėmis. Kita – gelmingoji Lietuva – ramiai ir be didesnio išorinio sujudimo ženklų pasitinkanti Vasario 16-ąją, kaip visos tautos ir kiekvieno asmeniškai išgyvenamą ypatingą šventę, kuriai nereikia rėksmingų reklamų ar spalvingų lozungų, bet kuri visada su mumis, nepriklausomai nuo metų laiko ir vis greitėjančių dienų mirgėjimo. Kasdienybės šurmuliuose Vasario 16-oji išlieka nepajudinama konstanta, atskaitos pradžios taškas, nuo kurio 1918 metais pradedame skaičiuoti naujos Lietuvos valstybės istoriją. Bambagyslė su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste nenukirpta, nes nauja Lietuvos valstybė atsirado iš gilios istorinės patirties, glūdinčios tautos savimonėje, ir iš tikėjimo ateitimi, be kurio neįmanoma jokia kūryba, o juo labiau – valstybės kūrimo darbas.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Vilniaus universiteto bibliotekos generalinė direktorė Irena Krivienė įžanginiu žodžiu pradeda brolių profesorių Biržiškų naujų archyvinių dokumentų parodos atidarymą, kurio metu tris profesorius Mykolą, Vaclovą ir Viktorą Biržiškas pristatė profesoriui Vladas Žukas, matematikas Eugenijus Manstavičius ir Vygintas Bronius Pšibilskis; antras iš dešinės inž. Dr. Jonas Biržiškis, profesorių brolių Biržiškų pusbrolių sūnus

Skirta svarbiausiai valstybės šventei – Vasario 16-ajai

Šis darbas niekados nenutrūksta, bet Vasario 16-oji teikia galimybių bent kai kuriuos įvykius išskirti iš daugybės kitų. Būsime subjektyvūs ir paminėsime tuos, kuriuose „Mokslo Lietuva“ buvo kviečiama dalyvauti ir dalyvavo. Pasitinkant Vasario 16-ąją Lietuvos nacionalinis muziejus pristatė kultūros paveldo tyrinėtojo ir kolekcininko, Lietuvos mokslų akademijos akademiko profesoriaus Algimanto Miškinio muziejui dovanotą mažosios lituanistinės ikonografijos rinkinį ir senųjų kalendorių kolekciją. A. Miškinio visą gyvenimą kaupti Lietuvos mažųjų miestelių ir didžiųjų miestų, mūsų istorijos ir kultūros asmenybių bei daugelį kultūros reiškinių atspindintys atvirukai – tai išskirtinis lobis tyrinėtojams, vertinga dovana Lietuvai.

Ne kiekvienas gali su tokia viso gyvenimo dovana pasitikti Vasario 16-ąją, nors kas žino, kuris šiandienos veiksmas skambiausiai atsišauks ateityje. Būsime atidūs vasario 6 d. Lietuvos nacionalinio muziejaus Signatarų namuose pristatytai naujai knygai „Sąjūdžio ištakų beieškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia“*. Tai knyga apie vieną svarbiausių XX a. Lietuvos istorijos įvykių, virtusių socialiniu judėjimu. Kaip kortų namelis griūva kai kurių „mąstytojų“ išprotautos išvados apie „prisitaikėlišką“ lietuvių tautą, kuri nieko per 50 okupacijos metų nedarė, tik kolaboravo, naudojosi „darbininkų ir valstiečių santvarkos“ teikiamomis privilegijomis ir apvoginėjo neduodančią bent kiek daugiau uždirbti valstybę. Savo pačių silpnybės ir kompleksai primetami visiems toje santvarkoje gyvenusiems. Prisitaikėliai ir savanaudžiai ne dalyvautų šimtatūkstantiniuose

Trys broliai iš Viekšnių – profesoriai Viktoras, Mykolas ir Vaclovas Biržiškos

Sąjūdžio mitinguose ir Baltijos kelyje, jokio Atgimimo nebūtų be gilaus tikėjimo išsivadavimu.

Neliko abejingų iš Punsko ir Seinų krašto kilusių lietuvių poezijos ir muzikos renginiui, vasario 8 d. surengtam Vilniaus universiteto bibliotekos Adomo Mickevičiaus muziejuje, „filomatiškoje“ aplinkoje. Įspūdį paliko vasario 9 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje vykęs Vasario 16-osios paminėjimui skirtas renginys, kuriame filosofai Bronislovas Genzelis, Romualdas Ozolas ir J. Basanavičiaus tautos namų idėjos gaivintojas Antanas Gudelis aptarė mūsų šiandienos santykį su Vasario 16-tąja ir prieš tai vykusiais tautai reikšmingais įvykiais.

Kaip iš gausybės rago pasipylė reikšmingų renginių Vasario 16-osios išvakarėse Kaune. Vasario 15 d. Daugirdo gatvėje ant namo Nr. 4 sienos atidengta žymaus valstybės veikėjo, teisininko, Sibiro lagerių kankinio, tremtinio Stasio Šilingo atminimo lenta su bareljefu; antroji atminimo lenta atidengta šiame name skirtingu metu gyvenusiems Jonui Garalevičiui, Pauliui Galaunei, Vladui Putvinskiui ir Juozui Tallat-Kelpšai. Kauno miesto savivaldybės Vinco Kudirkos viešojoje bibliotekoje atidaryta Stasio Šilingo atminimui įamžinti skirta paroda „Testamentas Lietuvai“. Ją pristatė kultūros istorikas, Zanavykų bendrijos vadovas Albinas Vaičiūnas, Seimo pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijos pirmininkas prof. Arimantas Dumčius, Lietuvai pagražinti draugijos pirmininkas Juozas Dingelis. Per radiją išgirdęs apie būsimą parodos pristatymą, atėjo Dubrovlage Nr. 10, Mordovijoje kartu su S. Šilingu kalėjęs Algirdas Jakimavičius, kuris pasidalijo autentiškais prisiminimais.

Tą pačią vasario 15-ąją Kauno Rotušėje paminėtos Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataro, Kauno miesto burmistro Jono Vileišio 140-osios gimimo metinės. Dalyvavo garbingosios Vileišių giminės palikuonys, profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras Jonas Aničas skaitė pranešimą „J. Vileišis ir Lietuva“, Rotušės burmistro kabinete buvo galima susipažinti su Kauno miesto muziejaus parengta paroda „Sustabdytos akimirkos: Jonui Vileišiui 140“.

* Sąjūdžio ištakų beieškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia. – Mokslinės redaktorės Jūratė Kavaliauskaitė, Ainė Ramonaitė, Vilnius, Baltos lankos, 2011, p. 440

■ Nukelta į 2 p.

VERSMĖS

Broliai BIRŽIŠKOS: patys kilę ir tautą kėlę

Atkelta iš **1 p.**

Išskirtinio dėmesio nusipelno tą pačią dieną Kauno valstybinėje filharmonijoje vykęs Lietuvos universiteto įkūrimo 90-mečio paminėjimo renginys. Iš 1922 m. vasario 16 d. pradėjusio veikti Lietuvos universiteto išsirutuliojo penkios šiandien Kaune veikiančios universitetinės aukštosios mokyklos – Aleksandro Stulginskio, Kauno technologijos, Lietuvos sveikatos mokslų ir Vytauto Didžiojo universitetai bei Lietuvos kūno kultūros akademija. Šių aukštųjų mokyklų Senatų iškilmingas posėdis ir buvo surengtas jų pirmtako – Lietuvos universiteto – garbingai sukakčiai paminėti.

Kiekvienas iš šių renginių vertas deramo pristatymo ir jame keltų idėjų platesnio paviešinimo, bet pirmiausiai apsistosime prie vasario 10 d. Vilniaus universiteto Baltojoje salėje vykusio trijų brolių Biržiškų – profesorių Mykolo, Vaclovo ir Viktoro – naujų archyvinių dokumentų parodos „Tėvynėje liko širdis. Nauji Biržiškų dokumentai Vilniaus universiteto bibliotekoje“ pristatymo. Paroda taip pat skirta Vasario 16-ąjai paminėti.

Sugrįžo visi trys, nors visą laiką čia ir buvo

Įžangos žodžiu parodos pristatymo renginį pradėjusi Vilniaus universiteto bibliotekos generalinė direktorė Irena Krivienė pastebėjo, kad 2011 m. į Lietuvą, į Vilniaus universiteto biblioteką dokumentiniu palikimu sugrįžo trys buvę Lietuvos ir Vilniaus universitetų profesoriai Biržiškos – Mykolas, Vaclovas ir Viktoras. Parodoje eksponuojamas Biržiškų dokumentinis paveldas sukauptas jiems gyvenant priverstinėje emigracijoje. Archyvą seniausiai Lietuvos bibliotekai perdavė Mykolo Biržiškos vaikaičiai Vytautas Barauskas, Venta Barauskaitė-Leon ir Danutė Biržiškaitė-Mažeikienė. Nuo šiol literatūros tyrinėtojo Vasario 16-osios Akto signataro, Lietuvos Tarybos nario, Vytauto Didžiojo universiteto ir Vilniaus universiteto rektoriaus Mykolo Biržiškos (1882–1964), Kauno universiteto mokslinės bibliotekos įkūrėjo, Kauno ir Vilniaus universitetų bibliotekų direktoriaus, bibliografo ir kultūros istoriko, „Lietuviškosios enciklopedijos“ redaktoriaus, profesoriaus Vaclovo Biržiškos (1884–1956) ir matematiko, Kauno ir Vilniaus universitetų profesoriaus Viktoro Biržiškos (1886–1964) vertingi 1944–1964 m. išeivijoje sukaupti dokumentai, rankraščiai, korespondencija, svarbiausi leidiniai ir publikacijos saugomi VU bibliotekos Rankraščių skyriuje F314 fonde. Taip pat saugomi M. Biržiškos apdovanojimas – Gedimino 3 laipsnio ordinas – ir Viktoro Biržiškos asmeniniai daiktai.

Šių dokumentų ir kitų daiktų atsiradimo Vilniaus universiteto bibliotekoje priešistorė tokia. 2007 m. rugpjūčio 22 d. minint 125-ąsias Mykolo Biržiškos gimimo metines Signatarų namuose, Vilniuje buvo atidarytas jam skirtas memorialinis kambarys. Eksponuoti Vasario 16-osios Akto signataro M. Biržiškos baldai, knygos, rankraščiai, iš bronzos išlietos pomirtinės M. Biržiškos veido ir rankų kaukės. Iškilmėse dalyvavo ir M. Biržiškos vaikaičiai Venta Barauskaitė-Leon ir Vytautas Barauskas. Apie tai rašyta „Mokslo Lietuvoje“ 2007 m. rugsėjo 20–spalio 3 d. Nr. 16 (372). Tada M. Biržiškos vaikaičiai kalbėjo, kad senelio ir jo brolių Vaclovo ir Viktoro archyvai turėtų grįžti į Lietuvą, kaip ir M. Biržiškos dukters teisininkės, keramikės Marijos Biržiškaitės Žakevičienės-Žymantienės vyro, buvusio Lietuvos partizano Stasio Žakevičiaus-Žymanto archyvas, kuris taip pat turi būti saugomas Lietuvoje. Šių metų vasario 19 d. Lietuvos genocido ir rezistencijos centro tinklalapyje pranešta, kad į Genocido aukų muziejų atkeliavo žymaus lietuvių išeivijos veikėjo, teisininko Stasio Žakevičiaus asmeninis archyvas ir biblioteka. Jį perdavė V. Barauskas ir V. Barauskaitė-Leon. Pirmoji archyvo dalis į muziejų atkeliavo dar 2009 metais. Šioje medžiagoje atsispindi Lietuvos partizanų ryšiai su Vakarais, lietuvių išeivijos organizacijų veikla ir kova už Lietuvos laisvę užsienyje.

Šiandien galime teigti: tegu ir ne taip sparčiai, kaip norėtume, bet lietuvių tautos ir Lietuvos valstybingumui svarbūs dokumentai, mokslo ir kultūros paveldas po tuputį grįžta į Lietuvą.

Kas įsirėžia į žmonių atmintį

1882 m. rugpjūčio 24 d., taigi prieš 130 metų, Viekšniuose žemaičių bajorų gydytojo Antano Biržiškos ir muzikės, pedagogės Elzbietos Rodzevičiūtės šeimoje gimė vyriausias sūnus Mykolas. Dviejų knygų apie M. Biržišką autorius prof. habil. dr. Vygintas Bronius Pšibilskis pastebi, kad į žmonių atmintį labiausiai įsirėžia vienos ar kitos asmenybės viešoji veikla, dažniausiai politinė, nors ji kartais tėra ledkalnio viršūnė. Daug reikšmingesnė gali būti kaip tik pamatinė ir plika akimi mažiau pastebima povandeninė ledkalnio dalis. Taip nutiko ir Mykolui Biržiškai. Daugybė jo į raštus atgulusių reikšmingų mokslo ir kultūros darbų plačiajai visuomenei tėra ta nugrimzdusi, nematomoji ledkalnio dalis, kuri išlieka nežinoma, dėl to netampa tautos atsparos priemone ir pagalbininke dabarties darbams. Ar ne todėl daugelyje veiklos sričių kaskart vis iš naujo esam priversti išradinėti dviratį ir per tuos „atradimus“ tampame panašūs į mitinį herojų Sizifą, dievų pasmerktą kaskart iš naujo ritinti į kalną akmenį, kai viršūnės nepasiekęs akmuo vis ritasi atgal. Pažinimas, kuris nieko neišmoko ir niekur neveda, – Lietuvos dabartinio politinio gyvenimo sizifiška lemtis.

Profesorius Mykolas Biržiška

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Vienas iš Lietuvos matematikų muziejaus kūrėjų dr. Henrikas Jasiūnas, prof. Eugenijus Manstavičius ir VU bibliotekos darbuotoja Nijolė Šulgienė džiaugiasi tarp parodos dokumentų esančiais prof. Viktoro Biržiškos matematikai skirtais darbais

Mykolo Biržiškos nueitas gyvenimo kelias ir sukaupta patirtis daugeliu atvejų, ko gero, mums ir šiandien galėtų būti patikimas kelrodis. Regis, jam nekildavo klausimo, kas yra vertybė, kokių tikslų reikia siekti ir kodėl. Dar 1895–1902 m., jam besimokant Šiauliuose, už stačiatikių pamaldų nelankymą buvo du kartus šalinamas iš gimnazijos. Pašalintas ir už organizavimą slapto vakaro, per kurį surinktos lėšos skirtos iš universitetų pašalintiems studentams šelpti. Iš kur tas gimnazisto sąmoningumas, teisingas vertybių suvokimas? Galėtume spėti, kad iš tėvų ir senelių perimti idealai buvo tokie tvirti, gyvybingi, jog tos kartos jaunimą tiesiausiu keliu vedė į 1918 m. Vasario 16-ąją.

Mykolo ir jo brolių Vaclovo ir Viktoro tėvas Antanas Biržiška (1855–1922) buvo žmonių labai gerbiamas gydytojas, vedęs muzikę, pedagogę Elzbietą Rodzevičiūtę (1858–1938). Neabejotinai juos veikė tėvų pavyzdys. Antanas Biržiška nuo penktos klasės savarankiškai mokėsi Šiaulių gimnazijoje, ją baigęs, 1875–1880 m. studijavo mediciną Maskvos universitete. Buvo kviečiamas likti ir dėstyti universitete, bet, su žmona laikinai atvykęs į Viekšnius, ėmėsi gydytojo praktikos ir iki mirties, net 42 metus, gydė vietos žmones. Viekšniuose gimė ir trys jų sūnūs, būsimieji profesoriai ir visuomenės veikėjai.

Antano brolis Jonas Biržiška (1851–1920) taip pat buvo gydytojas, bet nuo 1877 m. gyveno ir dirbo Sibire, tad Lietuvoje gilesnio pėdsako nepaliko. Jo sūnus Konradas buvo Lenkijos socialistų partijos narys, su Juzefu Pilsudskiu plėšė traukinius, pinigus naudojo partijai ginkluoti ir stiprinti. Antano ir Jono Biržiškų senelis Mykolas, trijų profesorių prosenis, dalyvavo priimant 1791 m. gegužės 3 d. Konstituciją, kitas prosenis Jonas buvo „mažosios brolijos“ atstovas, padėjęs priešintis magnatų Pilsudskių siekiams apriboti brolijos teises.

Žodžiu, Biržiškų giminėje būta ir smarkių, ir pareigingų, atsakomybę už savo žingsnius jaučiančių vyrų. Ši pavardė skambėjo ne vien Žemaičiuose, o Mykolui teliko pateisinti giminės vardą. Jis buvo pašalintas iš Šiaulių gimnazijos, bet vėliau gavo teisę ją baigti ir tuo pasinaudojo. 1901 m. Maskvos universitete pradėjo studijuoti teisę, įstojo į Lietuvių studentų draugiją, tapo socialdemokratų partijos nariu. Šalinimai iš gimnazijos jo pažiūrų nepakeitė, veiklumo taip pat nestigo. Rusijoje revoliucinis judėjimas dar tik brendo, o M. Biržiška jau buvo beveik susiformavęs revoliucionierius. 1902 m. buvo suimtas ir nuteistas dvejiems metams tremties į Sibirą. Atsėdėjo penkis mėnesius Butyrkų kalėjime Maskvoje, dar 6 mėn. – Vilniaus ir Kauno kalėjimuose, bet Sibiro išvengė. Atgavęs laisvę, tęsė studijas universitete, bendradarbiavo nelegalioje lietuvių spaudoje, o grįžęs į Lietuvą, rengdavo gegužines ir kitus renginius. 1905 m. gruodžio 4–5 d. tapo Didžiojo Vilniaus Seimo dalyviu ir tai suteikė tolesnei jo visuomeninei veiklai tikslingą kryptį.

Energija tiesiog stulbina

1907 m. baigęs Maskvos universitetą, M. Biržiška grįžo į Vilnių, dirbo žinomo advokato Tado Vrublevskio padėjėju. Galima rasti duomenų, kad nebuvo apsieita be šiokios tokios masonų įtakos. Vilniuje nuo 1898 m. veikė Neošubravcų ložė, kurios mistras buvo T. Vrublevskis. Kiek vėliau šiai ložei priklausė kai kurie lietuvių tautinio judėjimo dalyviai – demokratai ir socialdemokratai: A. Janulaitis ir broliai Biržiškos. 1904 m. pabaigoje tos ložės nariai įkūrė vadinamąją Vilniaus autonomistų kuopą, kuri iš Rusijos valdžios reikalavo Lietuvai politinės autonomijos. Demokratines jėgas autonomistai siekė telkti tautinių kultūrų lygiavertiškumo, krašto tautų – lietuvių, lenkų, baltarusių, žydų – lygiateisiškumo pagrindu. Priminsime, kad 1910 m. Vilniuje pradėjo veikti ložė „Vienybė“, dar po metų įsikūrė ir ložė „Lietuva“. Kiek tos ložės turėjo (ar neturėjo) įtakos Biržiškoms, čia nenagrinėsime, nes tai būtų atskiro tyrinėjimo reikalaujanti tema.

Akivaizdu viena: M. Biržiškos aktyvumas ir energija jam grįžus į Vilnių tiesiog stebina. Didžiąją jo veiklos dalį sudarė ne vien tiesioginis darbas, bet ir bendradarbiavimas spaudoje, dalyvavimas įvairių draugijų veikloje. Dirbo įvairiose lietuviškų leidinių redakcijose. Rado laiko dainuoti Miko Petrausko vadovaujamame chore. 1908 m. tapo Lietuvių mokslo draugijos nariu ir net jos vicepirmininku, Jono Basanavičiaus, Antano Smetonos, Jurgio Šaulio ir kitų aktyviausių to meto lietuvių judėjimo dalyvių bendražygiu.

Pasak prof. V. B. Pšibilskio, kaip žurnalo „Visuomenė“ atstovas, M. Biržiška dalyvavo Vilniaus dūmos sušauktame pasitarime dėl caro valdžios 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto atkūrimo. Jau būdamas Lietuvių mokslo draugijos nariu, 1908 m. M. Biržiška prisiminė, kaip buvo mėginama atkurti Vilniaus universitetą, aprašė ir variantus, koks atkurtasis universitetas turėtų būti. Pasak V. B. Pšibilskio, nuo tada prasidėjo Vilniaus universiteto ir M. Biržiškos draugystė.

Kiek vėliau pačiam M. Biržiškai teko suvaidinti svarbų vaidmenį, siekiant atkurti Vilniaus universitetą. Į tą veiklą jį vedė ištisa veiksmų ir įvykių seka. Pirmojo pasaulinio karo metais M. Biržiška reiškėsi kaip labai iniciatyvus lietuvių veikėjas. 1915 m. Vokiečiams artėjant prie Vilniaus, lietuviai išvystė labai aktyvią lietuvių draugijos veiklą nukentėjusiems nuo karo šelpti. Draugija neapsiribojo šalpa, bet buvo organizacija, siekiančia atkurti Lietuvos nepriklausomybę, o jos vykdomojo komiteto nariu tapo M. Biržiška. Tai šio komiteto pastangomis jau 1915 m. rudenį Vilniuje atidaryta pirmoji lietuviška gimnazija, o jai vadovauti paskirtas būtent M. Biržiška.

Lietuvių tauta pati lėmė savo likimą

Atrodo, kad jo buvo pilna visur, kur tik galima ką nors naudingo nuveikti lietuviškumo ir lietuvių labui. Kaip Lietuvos socialdemokratų partijos narys, daugelyje veiklos sričių ieškojo protingos pusiausvyros tarp įvairių politinių ir tautinių jėgų interesų, bet savo principų niekad nėra išdavęs. M. Biržiška ir toliau aktyviai reiškėsi Lietuvių mokslo draugijos veikloje, dirbo draugijos vadovėlių rengimo komisijoje. Skaitė paskaitas, dėstė įvairiose lietuvių ir lenkų mokslo

Nukelta į **3 p.**

Ar gyvi mūsų širdyse VASARIO 16-OSIOS idealai?

Auksutė RAMANAUSKAITĖ-SKOKAUSKIENĖ
LR Seimo narė,
LLKS Tarybos deklaracijos signataro Adolfo Ramanausko-Vanago dukra

Valstybinės šventės skatina mus atsigręžti į savo tautos istoriją, prisiminti asmenybes, aplinkybes ir priežastis, kurios lėmė konkrečius istorijos lūžius. Vienas tokių lūžių – 1918 m. vasario 16-oji. Tą dieną Lietuvos Taryba pasirašė dokumentą, skelbiantį, jog Lietuva atsiskiria nuo visų valstybinių ryšių, kada nors buvusių su kitomis tautomis. To laikotarpio nuotaikas ir nusiteikimą, ryžtą patiems tvarkytis savo valstybėje atspindi prabėgus mėnesiui po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo akto paskelbimo „Lietuvos aide“ atspausdinti žodžiai: „Mes turime suprasti taip pat tas sąlygas, kuriose tenka mūsų nepriklausomybę atstatinėti. Ir tatai supratę mes turime dar labiau branginti tą pirmąją pripažintąją mūsų teisę. Lietuvos visuomenei dabar pačiai teks savo šalis tvarkyti ir dėti jos nepriklausomybei bei liuosai jos pažangai stiprūs demokratinės kultūros pamatai. Kaip mes galutinai išbrisime iš karo nustatytų aplinkybių – kol kas dar sunku numatyti; bet šiaip ar taip mes tvirtai imsime savo likimą į savo rankas ir jo gyvatą patys tausosime. Nepriklausomybės teisę Lietuvai jau vargu kas begalės nuneigti. Iš beteisių svetimos valstybės valdinių mes šią valandą virstame savo krašto, savo tėvynės, nepriklausomos Lietuvos piliečiais. Berods, ūmai ir šuoliais istorija neina, ir gyvenimas, įsisverdėjęs, ne vienu akimirksniu meta savo išnaras. Bet pamažėle mes einame į savarankišką mūsų būtį, nes mes tvirtai esame pasiryžę jos ligi paskutinios siektis. Tai mūsų gyvatos pradžia ir galas.“

Lietuvos Respublikos Seimas

Mielieji,

sveikinu Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga.
Tebūna 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės akte ir 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracijoje įrašyti laisvės bei demokratijos principai tvirtas mūsų politinio ir visuomeninio gyvenimo pagrindas.
Telydi teisingumas, santarvė, išmintis, atsakomybė mūsų sprendimus ir darbus!

Pagarbiai
Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė
Lietuvos Respublikos Seimo narė,
LLKS Tarybos Deklaracijos signataro
Adolfo Ramanausko-Vanago dukra

2012 m. vasario 16-oji
Vilnius

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarai

1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracijos signatarai

JONAS ŽEMAITIS · LEONARDAS GRIGONIS · ALEKSANDRAS GRYBINAS · PETRAS BARTKUS
VYTAUTAS GUŽAS · ADOLFAS RAMANAUSKAS · JUOZAS ŠIBAILA · BRONIUS LIESYS

Seimo narės Auksutės Ramanauskaitės-Skokauskienės „Mokslo Lietuvos“ redakcijai atsiųstas sveikinimo atvirukas

Laisvė yra didelė vertybė, o kartu ir rimtas išbandymas kiekvieno žmogaus ir kiekvienos tautos gyvenime. Lietuvos tarybos nariai – Jonas Basanavičius, Saliamonas Banaitis, Mykolas Biržiška, Mykolas Bizauskas, Pranas Dovydaitis, Steponas Kairys, Petras Klimas, Donatas Malinauskas, Vladas Mironas, Stanislovas Narutavičius, Alfonsas Petrulis, Jonas Smilgevičius, Antanas Smetona, Justinas Staugaitis, Aleksandras Stulginskis, Jurgis Šaulys, Kazimieras Steponas Šaulys, Jokūbas Šernas, Jonas Vailokaitis, Jonas Vileišis – puikiai suprato laisvės keliamus iššūkius ir tuometei Lietuvai kartu su visa tauta kūrė atsakomybės ir doros pamatus.

Antrojo pasaulinio karo metais besiskleidžiantis laisvės žiedas buvo brutualiai nuskintas okupantų, bet Vasario 16-osios šviesa sutelkė tūkstančius vyrų ir moterų priešintis sovietinio režimo agresijai, melui, priespaudai. Kilo partizaninis karas. Laisvės siekis vienijo mūsų tautos kovotojus, neleido užgesti vilčiai ir tikėjimui, kad vieną dieną Lietuva taps nepriklausoma. 1949 m. vasario 16 d. buvo pasirašyta partizanų, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracija – Laisvės deklaracija.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracijos signatarai – Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Petras Bartkus-Žadgaila, Aleksandras Grybinas-Faustas, Vytautas Gužas-Kardas, Bronius Liesys-Naktis – buvo gimę nepriklausomoje Lietuvoje, joje prabėgo Jono Žemaičio-Vytauto, Juozo Šibailos-Merainio, Leono Grigonio-Užpalio jaunystė. Šie žmonės, kaip ir dauguma laisvės kovotojų, augo tiesos, pagarbos, meilės tėvynei dvasia ir negalėjo taikstytis su okupanto agresija. Net matydami, kad tikriausiai patys nesulauks tos dienos, kai Lietuva sugrįš į pasaulio politinį žemėlapį kaip laisva valstybė, jie tikėjo savo kovos prasmingumu ir mūsų tautos pergale.

1951 m. Žemaičių apygardos partizanas Radvila laikraštyje „Laisvės varpas“ rašė: „Užbaigus pergalė dar nebus baigta, mes, padėję ginklus, turėsime stoti kovon žodžiu, rodydami tautai tikruosius savo siekimų horizontus, už kurių tiktai slepiasi tautos ir žmogaus laisvė.“ Beveik visi laisvės kovotojai žuvo arba buvo nužudyti, bet jų pavyzdys, jų laisvės siekis išliko ir vedė mūsų tautą į Lietuvos Sąjūdį, į Kovo 11–ąją.

Šiandieną gyvename laisvoje Lietuvoje, esame savo valstybės šeimininkai, jos kūrėjai. Tik ar gyvi mūsų širdyse Vasario 16-osios idealai? Kokį visuomeninį, politinį, kultūrinį Lietuvos gyvenimą šiandien matome? Ką galime padaryti, kad tas gyvenimas būtų orus, gražus ir teisingas? Drąsiai ieškokime atsakymų į šiuos klausimus ir savo darbais neškime 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės akte bei 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracijoje išreikštų idealų šviesą.

Atkelta iš **2 p.**

Prof. Mykolo Biržiškos rankraščio dalis apie Lietuvos trispalvę vėliavą

įstaigose, žodžiu, sukosi kaip vijurkas. Visiems buvo reikalingas, visų matomas ir vertinamas. Gali atrodyti, kad pirmasis pasaulinis karas prikėlė lietuvių tautą naujam veikimui. Iš dalies taip ir buvo, nes, nukritus carizmo retežiams, okupacinė kaizerinės Vokietijos valdžia ieškojo tam tikro sąlyčio su lietuvių, baltarusių, lenkų ir žydų tautinių judėjimų jėgomis.

Patys lietuviai taip pat ieškojo tarptautinio savo siekių palaikymo. 1916 m. M. Biržiška parengė kreipimąsi į JAV prezidentą Vudro Vilsoną (Woodrow Wilson) dėl lietuvių teisės turėti nepriklausomą valstybę. Kreipimąsi pasirašė

1917 m. rugsėjo 18–22 d. vykusios Vilniaus konferencijos dalyviai

J. Basanavičius, M. Biržiška, P. Dogelis, P. Klimas, A. Smetona, A. Stulginskis, J. Vileišis. Tuo pačiu jis nuolat reaguodavo į lenkų pretenzijas valdyti Lietuvą, rengė atitinkamus memorandumus ir akcijas.

1917 m. M. Biržiška – tarp aktyviausių Vilniaus konferencijos organizatorių. Vokiečiai leido sušaukti konferenciją, rodė lietuviams nedviprasmiško palankumo ženklų, nes nuogąstavo, kad Rusija gali pasiūlyti Lietuvai autonomiją ir taip patraukti į savo pusę. Sudarytoji Lenkijos Vyriausybės Taryba jau buvo spėjusi pareikšti ne vieną pretenziją į Lietuvą. Atsakydami į lenkų užmačias, lietuviai nusiuntė Vokietijos kancleriui protestą, kuriame išdėstė savo argumentus, svarbiausias iš jų – lietuvių tauta pati turėtų lemti savo likimą. Šiomis aplinkybėmis karinė Vokiečių valdžia leido lietuviams 1917 m. rugsėjo 18–22 d. organizuoti Vilniaus konferenciją. Jos metu išrinkti 20 Lietuvos Tarybos narių, kurie įpareigoti rūpintis nepriklausomos Lietuvos valstybės su sostine Vilniumi atkūrimu, tolimesnę valstybės ateitį pavedant nuspręsti vėliau, tinkamu metu sušauktam Steigiamajam Seimui. Pirmoje politinėje Vilniaus konferencijos rezoliucijoje yra toks sakinys: „Vilniuje sušaukta Konstituanta (seimas) turės nustatyti valstybės pamatus ir santykius su kitomis valstybėmis.“

Šiems itin svarbiems nutarimams įgyvendinti tarp 20 išrinktų Lietuvos Tarybos narių yra ir M. Biržiškos pavardė. Visi jie 1918 m. pasirašė po Vasario 16-osios Nepriklausomybės Aktu, kuris į Lietuvos istoriją įėjo, kaip svarbiausias XX a. atkurtos Lietuvos valstybės politinis dokumentas. Skaitant šias eilutes, gali atrodyti, kad viskas vyko sklandžiai, kaip per sviestą. Bet buvo ne taip. Pačioje Lietuvos Taryboje dėl kai kurių esminių skelbiamo Akto formuluočių nuomonės išsiskyrė.

Dešinieji, nenorėdami aštrinti santykių su Vokietija, manevravo ieškodami kompromiso ir tinkamų formuluočių. Kilo žodinis mūšis su Lietuvos Taryboje buvusiais socialdemokratais ir demokratais, kurie kompromiso nepripažino, reikalavo skelbti visišką Lietuvos nepriklausomybę. Ne visi Tarybos nariai tikėjo, kad esamomis sąlygomis toks reikalavimas būtų įmanomas. Kilo sumaištis. Protesto vardan Lietuvos socialdemokratų vadovai pareikalavo Lietuvos Taryboje esančių savo narių išstoti iš Tarybos. M. Biržiška išstojo iš partijos – Lietuvos ateitis svarbiau už partinius interesus. Vis dėlto 1918 m. sausio 26 d. kartu su Steponu Kairiu, Jonu Vileišiu ir Stanislovu Narutavičiumi teko kuriam laikui trauktis ir iš Lietuvos Tarybos. Tuomet pravertė didžiulis diplomatinis J. Basanavičiaus taktas ir sugebėjimas rasti išeitį tarp prieštaraujančių pusių. Buvo rastas kompromisas, o rezultatas – Vasario 16-osios Akto tekstas, kuriame įrašyta, kad skelbiama visiška Lietuvos nepriklausomybė.

Gordijaus mazgą lietuviams pavyko išrišti

Kaip jau minėta, Lietuvos Taryboje, ieškant geriausio ir praktiškai įgyvendinamo politinio sprendimo, kilo vidinė trintis. Bet būta ir išorinių kliūčių, kurias sudarė vokiečiai, pirmiausia siekdami savo interesų. Vienas iš jų: išlaikyti Lietuvą Vokietijos politinių ir ekonominių interesų įtakoje. Tarsi ir leisdami, vis dėlto vokiečiai prilaikė ir tramdė įsidrąsinusius lietuvius. Lietuvos Tarybos nariams susirinkti Vilniuje į Pilies g. 26, kur butą trečiame aukšte nuomojo Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti, 1918 m. vasario 16 d. buvo rizikinga. Lietuvos Tarybos nariai rinkosi po vieną, baimintasi, kad vokiečiai suims visą Tarybą. Posėdis įvyko. Nepriklausomybės Aktą Lietuvos Tarybos nariai pasirašė pavardžių abėcėlės tvarka; išimtis buvo padaryta tik Tarybos pirmininkui Jonui Basanavičiui, kuriam suteikta teisė pasirašyti pirmajam.

Trys dienos prieš šį istorinį įvykį Martyno Kuktos spaustuvėje „Lietuvos aide“ buvo išspausdintas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas ir žinia apie Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą. Šis vokiečių cenzoriaus neaprobuotas laikraščio numeris sukėlė tikrą audrą tarp vokiečių. Numeris paskelbtas nelegaliu, o M. Kuktos spaustuvė vokiečių užimta, nuniokota, rasti laikraščio egzemplioriai – konfiskuoti. Tačiau keletą numerių pavyko išsaugoti. Jie buvo slapta iš anksto išnešti ir pasiekė skaitytojus net ir užsienyje. Jau vasario 18 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto tekstas perspausdintas kai kuriuose Vokietijoje leistuose laikraščiuose – „Das Neue Litauen“ ir kt.

Vokiečių valdžia nesveikino lietuvių, bet priešingai – reikalavo, kad Lietuvos Taryba pasirašytų amžinos sąjungos su Vokietija sutartį, prisijungtų prie Vokietijos. Susidarė labai kebli padėtis, iš kurios reikėjo ieškoti išeities.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

SKAUDULIAI

BIBLIOTEKŲ FONDŲ SKURDINIMO METAS

Naujų knygų problema A. Mickevičiaus ir kitose bibliotekose

Pabaiga, pradžia Nr. 3

Vytautas RIMŠA,
A. Mickevičiaus bibliotekos Bibliografijos ir informacijos skyriaus bibliotekininkas

Indijos mokslininkas, rašytojas ir bibliotekininkas Rabindranatas Tagorė (1861–1941 m.) daugiau kaip prieš 150 metų moksliniuose traktatuose yra išvardijęs keletą esminių bibliotekos sėkmingo gyvavimo ir populiarumo visuomenėje dėsnių. Penktajame jų skelbiama, kad „biblioteka – augantis organizmas“. Todėl knygų „kiekis bibliotekoje nuolat didėja. Dabar jau visi suvokia, – rašė jis, – kad knygų kiekio augimas yra normalus ir neišvengiamas dalykas“. Deja, dėl žemos šalies vadovų kompetencijos ir menkų šalies valdymo gebėjimų, taip pat ir – ir biudžeto paskirstymo, Lietuvoje tai vyksta atvirkščiai – bibliotekų fondai yra negrįžtamai nugyvendinami. Antai 2009 m. A. Mickevičiaus biblioteka Rytų Lietuvos skaitytojams įsigijo 11,64 tūkst. egzempliorių visų rūšių dokumentų, t. y. 39,4 proc. mažiau nei 2008 m. Už turimas lėšas nupirkta 4,1 tūkst. egzempliorių knygų ir dokumentų kitose laikmenose, t. y. 59,0 proc. mažiau nei praeitais metais. Dar blogesnė kaimo bibliotekų būklė. Čia 80 proc. jų fondų sudaro leidiniai, išleisti seniau nei prieš 10 metų. Apie fondų norminį atnaujinimą niekas net nebekalba... Tai – dideli praradimai bibliotekoms, gyventojams ir Lietuvai. Pasak buvusios LBD pirmininkės, Utenos viešosios bibliotekos direktorės Vidos Garunkštytės, „tuoj viršysime rekordą, kai įgysime vieną knygą tūkstančiui gyventojų. Vykdomas tautos genocidas. Grįžtame į spaudos draudimo metus“.

Siekiai paprotinti valdininkus

Matydama tokį Vyriausybės abejingumą ir gindama šalies bibliotekų komplektavimo, jų darbuotojų profesinio orumo (specialistų algos bibliotekose daug kur priartėjo prie nekvalifikuoto darbo užmokesčio), taip pat skatindama profesionaliau spręsti gyventojų aprūpinimo naujomis knygomis bei jų skaitybos plėtros reikalus, Lietuvos bibliotekininkų draugija (LBD), kitos šalies bibliotekinės asociacijos, Lietuvos leidėjų asociacija, Kultūros ir meno taryba prie Kultūros ministerijos ir patys bibliotekininkai per visą bibliotekų fondų skurdinimo laikotarpį ne kartą informavo apie tai valdžią (Prezidentus, LR Seimą, keturiolika LR Vyriausybių ir Kultūros, Finansų, Švietimo bei mokslo ministerijas). Supratus, kad į atskirus priminimus šalies vadovai mažai tekreipia dėmesį ir pasitenkina vien pažadais problemas spręsti, imtasi ir kitų jų protinimo priemonių.

Dėl bibliotekininkų profesinio statuso ir algų didinimo jau 1989 m. Vilniuje, prie LR Aukščiausiosios Tarybos buvo surengtas pirmasis bendras LBD narių ir muziejininkų piketas. Po to, dėl bibliotekų komplektavimo naujais leidiniais sutvarkymo ir valdžios ketinimo naikinti kai kurias kaimo bibliotekas, protesto akcijos ne kartą buvo surengtos prie LR Seimo, ant Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos laiptų ir kt. Protestuojant, bibliotekų languose buvo uždegtos žvakelės, prie žvakių bibliotekose surengti visuotiniai (5 minučių) knygų skaitymai, renkami skaitytojų parašai dėl naujų knygų bado bibliotekose (surinkta arti 40 tūkst.) ir dėl atlyginimų bibliotekininkams didinimo (35 tūkst. parašų), kurie įteikti aukščiausioms valdžios institucijoms.

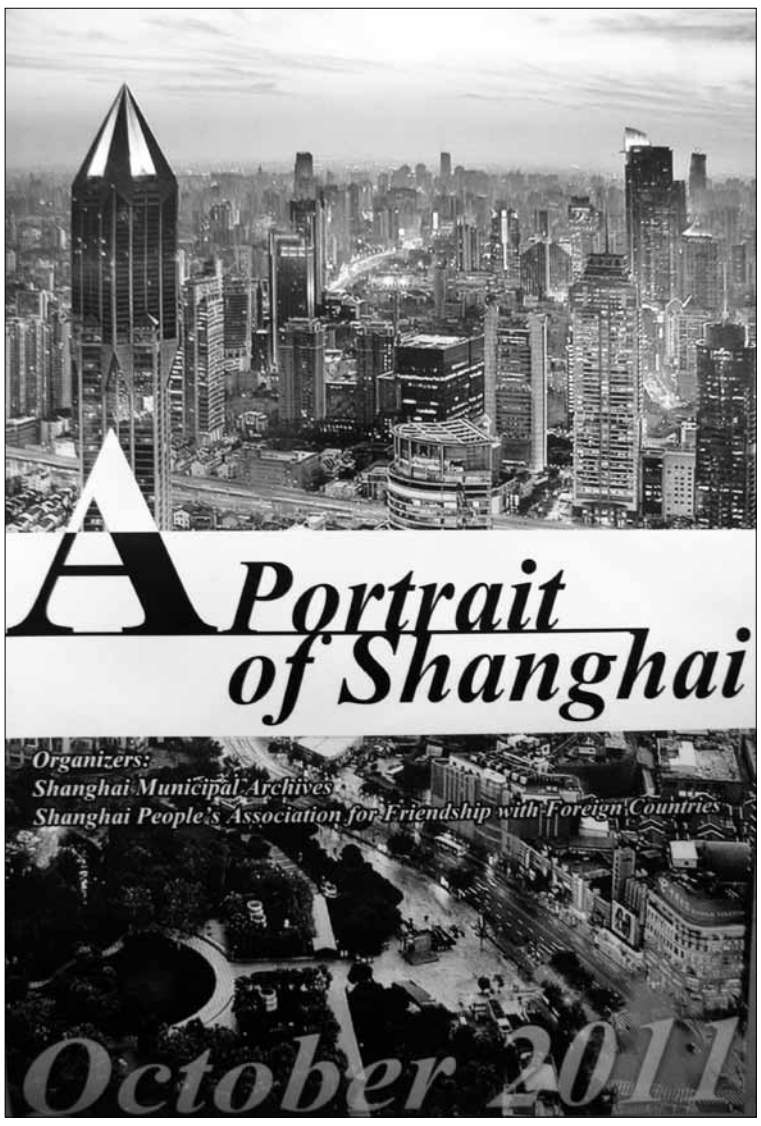

Knygų parodos plakatas

1999 m. LR Vyriausybei perduotas bendras LBD ir Leidėjų asociacijos kreipimasis dėl lėšų stygiaus, žlunganačio knygų dotavimo ir bibliotekų aprūpinimo knygomis. 2004 m. A. Mickevičiaus bibliotekos direktoriaus Petro Zurlio iniciatyva, LBD kartu su LR Seimo ir Vyriausybės, Lietuvos leidėjų asociacijos ir kitais kultūros darbuotojais surengė plačią diskusiją Seime: „SOS! Informacinė visuomenė be informacijos?“ 2008 m. bibliotekose organizuota savaitės trukmės LBD akcija „Skurdo zona“. Šalies bibliotekų atstovų delegacijos ne kartą susitiko su LR Prezidentais: Jo Ekscelencija Valdu Adamkumi (2008 m.), Jos Ekscelencija Dalia Grybauskaite (2011 m.). Būta pažadų, daug vilčių, o iš pradžių – ir tikėjimo... Tik vėliau sumota, kad šių Lietuvos bibliotekininkystės problemų Lietuvos valdžia neketina spręsti. Iš viso to liko vien pažadai... Kartais – net kurioziški. Ypač, kai LBD spaudžiant ir jau nebetikint valdžios žodžiais, du LR Vyriausybės ministrai raštais ir ministerijų spaudais patvirtintu dokumentu patikino, kad po metų imsią kasmet didinti Lietuvos bibliotekininkams atlyginimus, kol šie pasieksią šalies algų vidurkį. Deja, po metų ir šis dokumentas su „garbių valdžios ponų“ parašais ir antspaudais nuplasnojo tiesiai į šiukšlių dėžę. Maža to, bibliotekininkų atlyginimai, valdžiai panorus, greit buvo net sumažinti, o jie patys, pritrūkus pinigų algoms, „išleisti“ (o kalbant teisingiau, ne valdininkų žargonu – išvaryti) pora metų po dvi savaites nemokamų atostogų. Be to, trūkstant pinigų, kai kurios bibliotekos vasarą sutrumpino ir darbo laiką – ėmė dirbti viena pamaina. Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus viešoji biblioteka irgi atsidūrė visų šių įvykių sūkuryje.

Skaitantys Lietuvos piliečiai, ne vien savo parašais, nedvejodami palaikė teisėtus šalies bibliotekininkų reikalavimus ir ragino Vyriausybę iš esmės pradėti spręsti įsisenėjusias bibliotekų problemas. Jie aktyviai dalyvavo minėtose akcijose, o žurnalistai, matydami valdžios abejingumą problemoms, rašė kritinius straipsnius į leidinius, rengė LTV reportažus iš bibliotekų su skaitytojais ir bibliotekininkais dėl netinkamos valstybinės bibliotekų politikos: nuolatinio lėšų bibliotekoms mažinimo, naujų knygų skaitytojams trūkumo, mažo periodinių leidinių skaičiaus bibliotekose, darbo laiko skaitytojams aptarnauti trumpinimo, prasto skaitytojų interesų bei poreikių tenkinimo ir pan. Laikraščiai ir žurnalai mirgėjo antraštėmis: „Bibliotekų programa: šakėmis ant vandens“ („Verslo žinios“, 2004), „Bibliotekas smaugia skurdas“ („Vakaro žinios“, 2008), „Kultūrai – kapo duobė“ („Lietuvos rytas“, 2009 m.) ir t. t.

Bibliotekininkus palaikė ne vien skaitytojai ar žurnalistai. Kaip sakė Lietuvos kultūros ir meno tarybos prie Kultūros ministerijos pirmininkas Valentinas Sventickas, tuo metu taryboje ne kartą kalbėta apie bibliotekų programos įgyvendinimą, reaguota palankiai, buvo „nueita net iki Prezidento. Ir kuo viskas baigėsi? Niekuo. Jokių sprendimų nebuvo“. Jo manymu, toks valdžios požiūris į bibliotekas yra politikos dalykas. Šiais laikais dėl ekonominių priežasčių bibliotekomis naudojasi vis daugiau žmonių, tačiau jų poreikiai nepatenkinami. „Kokie būsime be teatrų, koncertų, knygų? Ar liksime sudebilėjusia visuomene, su kuria galima daryti ką nori?“ – klausė jis 2004 m. žurnale „Verslo žinios“.

Taigi nei Dievas, caras, nei galiūnas! Bibliotekas ir bibliotekininkus su jų ir skaitytojų du dešimtmečius užsitęsusiomis problemomis valdžia ir toliau palieka vienus... Tiesa, retsykiais pamalonindama gražiais pažadais... Kaip ir buvusioji valdžia pamalonindavo tarybinę liaudį „šviesiu komunizmo rytojum!“ Argi ne taip?

Sukis, kaip išmanai, arba „Tavo – žirniai, tavo – pupos!...“

Kiekvienais metais mažėjant bibliotekų finansavimui, bibliotekų vadovai ir darbuotojai „suka galvas“, kaip išsilaikyti? Naujų knygų bibliotekose baisiai trūksta, darbuotojų algos mažos ir dar mažėja, jauni specialistai jau „kelia sparnus lėkti“ iš bibliotekų. Kai kurie ir išlėkė, o VU atitinkamos katedros jau kviečia LR seimo atstovų ir bibliotekų vadovų pasitarimus, kaip į šią specialybę dar būtų galima surinkti stojančiųjų abiturientų kontingentą? Tad visi ir sukasi, kaip kuris išmano... Vienas bibliotekas lėšomis šiek tiek paremia savivaldybės, kitos ieško palankesnių kultūros fondų, dar kitos – turtingų geradarių. Mažai apsiriktume pasakę, kad bibliotekose, kaip ir visame valstybės dotuojamame (nekomerciniame) kultūros institucijų sektoriuje, vis labiau stiprėja tendencija, kad šių įstaigų išsigelbėjimas nuo vis mažėjančio valstybinio finansavimo ir išlikimas yra pačių skęstančiųjų reikalas!“

Taip šiandien vargsta ir A. Mickevičiaus viešoji, panašiai vargsta valstybinės kultūros politikos (kai kas tvirtina, tokios visai nesą!) šalikelėje atsidūrusios ir kitos mūsų bibliotekos. Kol pora metų A. Mickevičiaus bibliotekos steigėju buvo Vilniaus apskrities viršininko administracija, jos veiklą lėšomis kartais dar paremdavo pati apskritis. Dabar šių steigėjų nebėra, biblioteka vėl priklauso Kultūros ministerijai. Na o ten, manoma, kad geriau šimtatūkstantines lėšas trinktelėti į orą ir kelias minutes pasidžiaugti fejerverkais, negu jomis paremti bibliotekas ir visuomenės skaitymą bei švietimą. Bibliotekoms lieka tenkintis atsitiktiniais projektais ar pavieniais rėmėjais, kurių taip pat mažėja. Gerai, kad jų dar pasitaiko...

Rimtą pagalbą, papildant knygų fondus nepriklausomybės metais, A. Mickevičiaus bibliotekai suteikė paramos fondai ir knygų mylėtojai, įvairiais sumetimais ar progomis dovanodami savo asmenines dokumentų ar kitas, dažniausia – knygų ir periodinių leidinių kolekcijas. Tarp jų buvo tokių, kuriuos bibliotekininkai ir bibliotekos lankytojai mena iki šiol. Geru žodžiu, pavyzdžiui, yra minima Lenkijos Respublikos leidykla „Čitelnik“ („Sczytelnik“), kuri 1978 m. padovanojo 100 knygų, išleistų lenkų kalba apie Adomą Mickevičių. 1992 m. Kanados lietuviai bibliotekai atsiuntė visą Bostono „Lietuviškąją enciklopediją“ (35 tomus). Nemažai knygų prancūzų kalba 1997 m. atvežė Prancūzijos ambasada, o 1998 m. 300 latviškų mokslinių ir grožinės literatūros knygų padovanojo Latvijos ambasada ir Vilniaus latvių draugija (pirm. Gunuta Ronė). 2000 m. knygų bibliotekai dovanojo Geberto Ruh fondas (Šveicarija), o lenkų kalba – Lenkijos nacionalinė biblioteka. Atviros Lietuvos fondo (ALF) iniciatyva 1997–1999 m. biblioteka dalyvavo dideliame tarptautiniame projekte „Puškino biblioteka“, į kurį buvo įsijungę 200 Rusijos leidyklų ir 3 500 bibliotekų. Vykdant jį, į Lietuvą 1999 m. atgabentą rusiškų knygų rinkinį apžiūrėjo A. Mickevičiaus bibliotekos darbuotojai bei skaitytojai. Bibliotekai buvo nupirkta apie 900 leidinių, už kuriuos, gavus nuolaidą, sumokėjo ALF. Kitą rinkinį – apie 1 300 knygų ALF nupirko ir padovanojo Visagino viešajai bibliotekai. Iš viso 1999 m. lenkų, rusų, prancūzų, vokiečių ir kitomis užsienio kalbomis dovanoti leidiniai sudarė 14 proc. visų A. Mickevičiaus bibliotekos gautų knygų ir gerokai papildė jos fondus užsienio literatūra. Prisiminkime, kad pirmąjį tų metų ketvirtį, trūkstant knygoms pirkti pinigų, biblioteka neįsigijo nė vienos naujos lietuviškos knygos, ir dėl to LBD delegacija, vadovaujama A. Mickevičiaus bibliotekos direktoriaus Petro Zurlio, aplankė LR Prezidentą Valdą Adamkų... 2009 m. 200 knygų bibliotekai dovanojo Amerikos ambasada, 2010 m. 120 knygų – Čikagos (JAV) lietuviai ir kt.

Garbingą vietą bibliotekos saugyklose užima ir dovanotos asmeninės knygų mylėtojų kolekcijos. Visos jos įrašytos į katalogus ir naudojamos skaitytojų poreikiams tenkinti. Tokių rinkinių turima nemažai. Savo draugų palikimą – sukauptus užsienio knygų rinkinius (3,2 tūkst. egz. mokslinės, meno, kulinarijos ir kitų leidinių) padovanojo pasvalietis J. Savickas, o naujos fantastinės literatūros (kelis šimtus egz. knygų) A. Mickevičiaus bibliotekos fondams papildyti, saugoti ir naudoti perdavė vilnietis skaitytojas. Europos Sąjungos parlamento narys, diplomatas Justas Paleckis jai dovanojo Didžiosios Britanijos enciklopediją, žurnalistas Vilius Kavaliauskas – naujų savo knygų, o LR Seimo narys Vytenis Andriukaitis 2011 m. – du automobilius (kelis tūkstančius) knygų iš savo asmeninės bibliotekos. Tokie knygų mylėtojai gerai supranta visuomenės skaitymo reikšmę.

Pamėgtai A. Mickevičiaus bibliotekai skaitytojai dovanoja ne vien knygas. Jubiliejų, personalinių parodų ar kitomis progomis jie neretai bibliotekai skiria ir savo meno kūrinių. Kaip sakė, atidarydama 2010 m. jubiliejinę parodą „Biblioteka – bičiuliams, bičiuliai – bibliotekai“, direktoriaus pavaduotoja Alvyda Skuodytė, per kelis dešimtmečius savo kūrinius bibliotekai dovanojo 73 autoriai. Bibliotekos interjerą puošia Dalios Kasčiūnaitės, Domicelės Tarabildienės, Rimto Tarabildos, Broniaus Uoginto, Donato Valatkos, Sigutės Valiuvienės ir daugelio kitų žymių menininkų darbai. Kiti laikomi kabinetuose, saugyklose, naudojami parodoms. Tai vertinga meno kolekcija, kuri nuolat didėja.

■ Nukelta į **12 p.**

Tvirtėja Panevėžio miesto ir Lietuvos mokslų akademijos draugystė (3)

Pabaiga, pradžia 2011 m. Nr. 22

Terminų žodynų liūtis

Lietuvos mokslų akademijos diena Panevėžyje vyko 2011 m. gruodžio 2-ąją, bet renginio metu išsakytos mintys nepaseno, o nagrinėti lietuvių kalbos reikalus visada aktualu. Vilniaus universiteto Baltistikos katedros profesorius habil. dr. Bonifacas Stundžia lietuvių kalbos padėtį lygindamas su sovietinių laikų jos būkle, įvertina ją kaip gana gerą. Tą patį sako ir apie pozicijas Europos Sąjungoje: lietuvių kalba yra viena iš 23 oficialių ES kalbų. Tokio statuso ji neturėjo Sovietų Sąjungoje, net į galvą niekam nešovė, kad SSSR Aukščiausiosios Tarybos suvažiavimų rūmuose Maskvoje deputatų prakalbos ar posėdžio eiga sinchroniškai būtų verčiama į sąjunginių respublikų kalbas. O Briuselyje ir Strasbūre per ES Parlamento posėdžius verčiama, visi ES institucijų teisės aktai ir sprendimai skelbiami visomis oficialiomis ES kalbomis. Jeigu į ES bet kurią instituciją kreiptumės lietuvių ar bet kuria kita oficialia ES kalba, tai institucija šia kalba privalėtų ir atsakyti.

B. Stundžia priminė vieną senas tradicijas turinčią belgų filosofinio-istorinio žurnalo iniciatyvą: pateikti visų 23 oficialių ES kalbų trumpą aprašą su jų trumpa istorija, sandara, esamais tos kalbos ištekliais, jų prieinamumo galimybėmis. Pateiktas ir lietuvių kalbos 1,5 lanko aprašas. Iš jo galima susidaryti vaizdą ir apie mūsų kalbos sandarą, istoriją, unikalumą ir svarbiausius šaltinius, iš kurių galima pasisemti žinių apie kalbą. Taigi lietuvių kalba lygiavertė ir tarp „mažesnių“, ir tarp gerokai „didesnių“ kalbų. Akivaizdu, kad lietuvių kalba pasaulyje dabar vartojama daug plačiau, negu kad buvo sovietiniais metais. Didesnį autoritetą įgijo ir dėmesio susilaukė nepriklausomos valstybės gyvavimo sąlygomis, pakito šiuolaikinėmis technologijomis paremtos galimybės lietuvių kalbą pateikti pasauliui. Nepalyginamai daugiau Lietuvos valstybės lėšų skiriama mūsų kalbos rodymui ir propagavimui pasaulyje, daug padaryta tvarkant įvairių mokslo sričių lietuvišką terminiją, terminai suderinti su europiniais terminijos reikalavimais.

Atkurtąją Lietuvos valstybės nepriklausomybę B. Stundžia vaizdingai vadina terminų žodynų liūtimi: vargu ar kuri kita ES ar pasaulio tauta per paskutinius 20 metų turi tiek žodynų sukūrusi ir išleidusi. Galime didžiuotis fizikos, elektronikos, telekomunikacijų, radioelektronikos, informatikos, kompiuterijos, medicinos ir dar bene 40 kitų sričių terminų žodynais. Ar jau išsemtos visų sričių terminijos žodynų kūrimo galimybės? Toli gražu ir vargu ar kada bus išsemtos, o už tai, kas jau padaryta B. Stundžia siūlo lenktis pirmiausia ne kalbininkams, bet tų konkrečių sričių mokslininkams, be kurių vargu ar patys kalbininkai galėtų apsieiti. Ir priešingai: mokslininkai tik ranka rankon dirbdami su kalbininkais gali pasiekti geidžiamų rezultatų kurdami įvairių mokslo sričių terminiją ir žodynus. Tai labai svarbi veikla ir Lietuva čia gali būti pavyzdys.

Kalbėdamas apie lietuvių tautos pasididžiavimą, didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“, jo prieinamumą per internetą, profesorius pasigenda įvairesnių jo paieškos būdų, ne tik pagal žodžio šaknis, bet ir pagal vaidmenis, priesagas, galūnes. Tų paieškos būdų įgyvendinimas reikalauja didelių lėšų, bet tuomet įgytume visiems žodyno naudotojams, tyrėjams ir lietuvių kalba besidomintiems labai patogų darbo įrankį.

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atidi gyvam ir spausdintiniam lietuviškam žodžiui bei senosios raštijos paveldui

Juda duomenų bazių kūrimo reikalai

Pasistūmėta į priekį atliekant įvairių duomenų bazių kūrimo darbą, kuris nepaprastai svarbus lietuvių kalbos išlikimui, tyrimams, jau nekalbant apie kalbos prestižą. Kai kuo galima ir pasigirti. Pavyzdžiui, senųjų raštų duomenų baze, prieinama per internetą ir toliau plečiama. Kitos tautos savo kalbos bazes yra išplėtojusios ir rodo mums gerą pavyzdį. Tose bazėse galima ieškoti žodžių, formų, sakinių, o tokią bazę įsigijus, pasak B. Stundžios, jau būtų galima mąstyti apie istorinio lietuvių kalbos žodyno kūrimo darbą. Tokios bazės nesukūrus, minėto žodyno kūrimas užsitęstų dešimtmečius, o bazę turint, fundamentalų istorinį žodyną būtų galima sukurti per keletą metų. Bent taip tvirtina B. Stundžia.

Lietuvių kalbos tarmių bazė kol kas taip pat dar kukloka, veikiau tėra metaduomenų bazė. Tiesa, Lietuvių kalbos institute ir Vilniaus universitete yra Rytų aukštaičių vilniškių tarminės medžiagos duomenų bazė, kuri labai svarbi tautosakininkams, etnologams, etnografams, kultūros specialistams ir visiems, kurie domisi tarmėmis. Kas naujo kuriant lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazę? Ernsto Frenkelio 1965 m. užbaigtas „Lietuvių etimologinis žodynas“ jau spėjo senstelėti. 1985 m. VU Baltų filologijos katedroje imtos kaupti lietuvių kalbos etimologijos, paskelbtos po E. Frenkelio žodyno pasirodymo. 2007–2008 m. projekto „Baltlingva“ pagrindu (vadovė Daiva Sinkevičiūtė) buvo suprogramuota ir internete paviešinta visiems prieinama etimologinė duomenų bazė. 2010–2012 m. vykdomu projektu „Etimologijos“ (vadovė D. Sinkevičiūtė) toliau pildoma bazė iš ankstesnių rinkėjų neskaitytų šaltinių. Tai labai svarbus darbas kitiems tyrinėtojams ir visiems naujo etimologinio žodyno kūrėjams, naudotojams.

B. Stundžia užsiminė ir apie lenkų kalbininko prof. Voiciecho Smočinskio (Wojciech Smoczyński) 2008 m. pasirodžiusį „Lietuvių kalbos etimologinį žodyną“. 800 puslapių žodyne analizuojama 10 tūkst. lietuviškų žodžių kilmė. Tų žodžių kelią profesorius atseka iki indoeuropiečių prokalbės formų, remiasi laringalų teorija. B. Stundžia lenkų profesoriaus žodyną vadina „labai specifiniu“, nes jis parašytas paties autoriaus vardu nenurodant literatūros šaltinių ir net jų necituojant. Reikia tikėtis, kad rengiamame naujame etimologinio žodyno variante jau bus cituojami ir nurodomi šaltiniai.

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia panevėžiečiams pasakoja apie Lietuvos praeitį ir numanomą ateitį

Prisimintas ir Vytauto Didžiojo universitete sukauptas keliasdešimties milijonų vienetų dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, kurį sudaro bendroji (respublikinių ir vietinių laikraščių tekstai), mokslinė ir populiarioji periodika, grožinė, mokomoji, mokslinė, pažintinė, mokslo populiarinimo ir administracinė literatūra, Lietuvos Respublikos Seimo stenogramos. Šis tekstynas – tai visuma elektroninį pavidalą turinčių ir specialia programine įranga aprūpintų tekstų, skirtų filosofinei, statistinei, sociologinei ar kitokiai kalbos vienetų vartosenos analizei. Tekstynas gali būti naudojamas kaip enciklopedinis arba kontekstinis žodynas, lietuvių kalbos mokymo ar mokymosi priemonė. Numatyta tekstų paieška pagal įvairius kriterijus.

Tautai svarbu turėti ir sakytinės kalbos tekstyną, kurį sudarinėti pradėjo VDU, įsitraukė Lietuvių kalbos institutas, Vilniaus ir Šiaulių universitetai. Ateityje sakytinės kalbos tekstynas bus labai svarbus instrumentas ne tik tyrėjams, bet ir visiems, kurie domisi lietuvių kalba.

Kaip B. Stundžia vertina lituanistikos mokslo padėtį ir perspektyvas? Pagrindinis lituanistikos centras, jo manymu, yra Lietuvoje, bet dairydamiesi plačiau pamatytume, kad pasaulyje yra apie 30 lituanistikos ir baltistikos centrų, kuriuose dirba nuo vos kelių iki keliolikos mokslininkų. Kai kuriuose studijuojama lietuvių kalba, kituose užsiimama tik moksliniu tiriamuoju darbu. Daugiausia lietuvių kalbą (ir kultūrą) studijuojančiųjų yra Lenkijoje – Varšuvoje, Poznanėje, šiek tiek Krokuvoje ir kai kuriuose kitų miestų universitetuose. Antra vieta tektų Čekijai, kur daugiausiai lietuvių kalba studijuojama Brno universitete (stoja po keliasdešimt studentų), kiek mažiau Prahos Karolio universitete. Kai kurie studentai, Čekijoje studijuojantys lietuvių kalbą, atvyksta ir į Lietuvą – semestrui ar net dviems pasitobulinti. Atvyksta ir doktorantai. Visa tai džiugina.

Kaip rūpinamės skaitytojais

Taigi lietuvių kalba pasaulyje matoma vis geriau, jau nėra ko nė lyginti su tuo, kas buvo kad ir prieš 20–30 metų. B. Stundžia atkreipė dėmesį ir į lietuvių kalbos mokytis atvažiuojančius asmenis. Kasmet jų vis daugiau ir iš jų randasi vertėjų, pasaulyje lietuvių kalba bendraujančių ir ją skleidžiančių. Jie tampa kalbos tarptautiškumo akintojais, jų dėka lietuvių kalba iš indoeuropeistų terpės išeina į daug platesnę vartojimo erdvę.

Kaip profesorius vertina lietuvių kalbos studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose? Norinčiųjų studijuoti skaičius mažėja. Universitetai ieško išeičių, lituanistikos studijas pradeda grupuoti su kitomis kalbomis, atsiranda tokių studijų programų, kaip lietuvių filologija ir užsienio kalba (pavyzdžiui, suomių, turkų, latvių, estų, slovėnų, kroatų ir t. t.). B. Stundžios vertinimu, tai perspektyvios programos, iš šias studijas baigusiųjų jau spėjo išaugti gerų vertėjų, jie atrakina Lietuvos skaitytojams duris į mums mažiau žinomų kitų literatūrų ir kultūrų pasaulius. Tokios gausos humanitarinės literatūros vertimų į lietuvių kalbą, kiek atsirado per pastarąjį dvidešimtmetį, dar niekada nebuvo. Deja, pradėjus išsamiau kai kuriuos iš tų vertimų nagrinėti, kartais paaiškėja, kad tai greitos rankos darbas.

Yra ir dar didesnio nerimo keliančių dalykų: skaitymo galimybės didėja, o skaitytojų vis mažėja, ir būtent jaunų skaitytojų. Kitaip ir būti negali, nes jaunimui vis plačiau veriasi kiti informacijos gavimo būdai, o ar daug skaitytojas ras naujų knygų ir žurnalų nuėjęs į viešąją biblioteką? Profesorius B. Stundžia delikatus žmogus, kaip ir daugelis savo sričiai atsidavusių mokslininkų, todėl padėties nedramatizuoja, nors galėtų. Prisiminkime, kiek Lietuvos bibliotekoms skiriama lėšų naujiems spaudiniams įsigyti vidutiniškai vienam šalies gyventojui. A. Mickevičiaus bibliotekos Bibliografijos ir informacijos skyriaus bibliotekininkas Vytautas Rimša pateikia tokius skaičius: 2003 m. Lietuva iš biudžeto naujoms knygoms ir leidiniams įsigyti vienam savo gyventojui skyrė 0,19 euro, Estija – 2,32, Slovėnija – 2,94, Olandija – 3,22, Švedija – 5,04, Suomija – 8,13, Danija – 9,27 euro (žr. „Mokslo Lietuva“, 2012 m. vasario 9 d. Nr. 3 (469), P. 9). Gaila, senoki duomenys, bet naujausi gali dar labiau šokiruoti.

Kaip rūpinamės savo kalbos ir šalies ateitimi

Kiek mes rūpinamės savo jaunaisiais skaitytojais, tiek grąžos gauname iš jų – skaitančiųjų šalyje vis mažėja, nors kadais priklausėme pasaulyje daugiausiai knygų skaitančiam arealui. Prof. B. Stundžios išvada nedviprasmiška: pirmiausia būtina susirūpinti emigracijos

■ Nukelta į **11 p.**

ASMENYBĖ IR ISTORIJA

BALTASIS LIKIMO ŽIRGAS RAUDONA UODEGA (3)

Pradžia Nr. 2, 3

Karaimų tautos dvasinio ir pasaulietinio vadovo, orientalisto mokslininko ir karaimų tautos muziejaus kūrėjo Hadži Seraja Chano ŠAPŠALO (1873–1961) 50-osios mirties metinės prasmingai paminėtos 2011 m. gruodžio 28 d. Trakuose.

Šioje pasakojimo dalyje toliau nagrinėsime Serajos Šapšalo nuotykių kupino gyvenimo peripetijas gimtajame Kryme ir į Konstantinopolį nubloškusius likimo vingius. Visą šį sudėtingą jo gyvenimo laikotarpį galėtume įvardyti kaip ilgos kelionės į Lietuvą tam tikrus etapus. Tokios kelionės pats mūsų pasakojimo herojus tikriausiai neplanavo, tiesiog Likimo baltasis žirgas jį nešė ten, kur ir turėjo nešti – įveikiant sudėtingas istorines klūtis, geografines kryžkeles, per daugelį valstybių ir kraštų į naująją karaimų tėvynę Lietuvą.

Rinkti ar nerinkti į hachano pareigas?

Kaip matėme antroje pasakojimo dalyje, toli gražu ne visiems Krymo karaimams Serajos Šapšalo kandidatūra pasirodė tinkama į Tauridės ir Odesos hachano vietą. Vieni karštai palaikė didelę įtaką turinčio, aukščiausiuose Rusijos politikos sluoksniuose ir paties caro Nikolajaus II aplinkoje vertinamo diplomato, mokslininko, tiurkologo, orientalisto kandidatūrą, kiti ne mažiau karštai neigė jo galimybes užimti dvasinio ir pasaulietinio karaimų tautos vedlio pareigas. Buvo į dienos šviesą velkami nauji faktai, pateikiami argumentai, kodėl Šapšalas hachano vietos užimti negalįs, būtų nesusipratimas, jei taip įvyktų.

Vėl buvo prikeliami 1908 m. vasaros įvykiai Irane, kai Teherane buvo įvesta karinė padėtis, susidariusi situacija tik ką šalį pradėjusio valdyti šacho atžvilgiu atrodė nepavydėtina, jeigu ne kritiška. Kaip rašė minimų to meto įvykių vertintojai, šachas galėjo pasikliauti tik dviem asmenimis – ir tie patys buvo Rusijos pavaldiniai: tai Sergejus Markovičius Šapšalas ir šacho kazokų brigados vadas pulkininkas Liachovas. Dėl Serajos vardo virtimo Sergejumi viskas aišku: taip Jonai Rusijoje virsdavo Ivanais, o Juozai – Josifais ir panašiai. Galima įsivaizduoti to meto Irano padėtį, jeigu šacho ir valstybės likimas priklausė nuo šalyje dislokuotos kazokų brigados. Liachovas tapo Teherano generalgubernatoriumi, 1908 m. birželio 23 d. jo vadovaujama kazokų brigada atakavo medžliso, t. y. parlamento, rūmus ir Sipach-Lazaro mečetę, kur buvo įsitvirtinę režimo opozicionieriai. Kazokai naudodami artileriją atakavo septynias valandas, kol įsiveržę į medžliso rūmus žiauriausiai susidorojo su sukilėliais. Imperinė Rusijos spauda springte springo nuo liaupsių Irano konstitucinės valdžios slopintojams.

Kuo visoje šioje istorijoje dėtas S. Šapšalas? Sklido žinios, kad pulkininkas Liachovas visus savo žingsnius derino su Rusijos pasiuntiniu Irane Gartvigu ir Rusijos pavaldiniu S. Šapšalu. Kad pastarojo įtaka šachui ir jo šeimai buvo labai didelė ir toli peržengė mokytojui skirtas ribas – nėra jokių abejonių. Tvirtinama netgi, kad per savo įtaką šachui ir jo įpėdiniui, patarimais jis faktiškai valdė Iranui priklausiusį Pietų Azerbaidžaną. S. Šapšalas

Haidži Seraja Chanas Šapšalas

tuo metu buvo ne šiaip mokytojas, bet pakeltas į generolus adjutantus šacho šeimos narys. Taip pat – Rusijos imperijos politikos diegėjas šacho aplinkoje, įgijęs didelį pasitikėjimą ir autoritetą. Kiek jis buvo kaltas dėl karinės operacijos prieš teisėtai išrinktą medžlisą, sunku pasakyti, bet šis jo gyvenimo epizodas demokratinėje Rusijoje nekėlė pasigėrėjimo. Šiuo metu vertinimai taip pat labai prieštaringi.

Suprantama, kad prieš hachano rinkimus tokie dalykai kaip mat išplaukė į paviršių, nors nebuvo ir primiršti. Ar tinka konstituciškai išrinkto parlamento slopintojui tapti Krymo hachanu? Klausimas ne šiaip kybojo ore, bet visais įmanomais būdais keltas aikštėn, priešininkų naudotas kaip spaudimo priemonė.

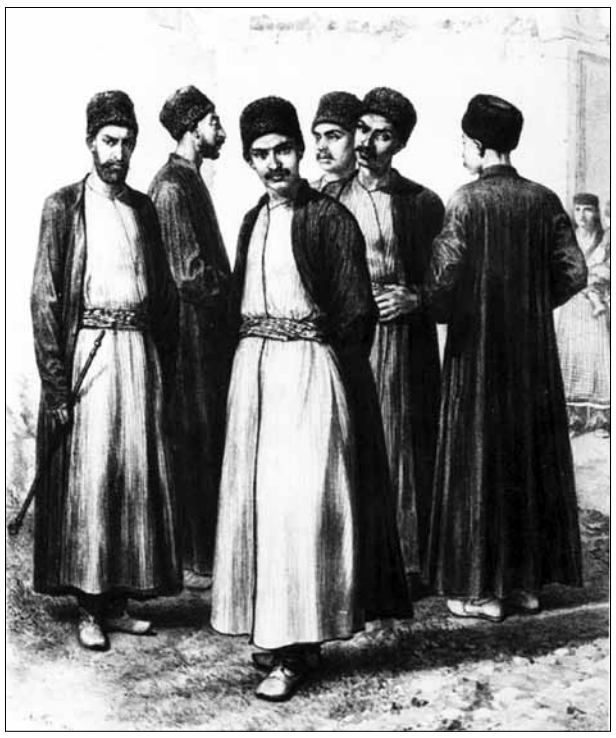

Feodosijos (Kafos) miesto karaimai. Prancūzų dailininko Denis Auguste MarieRaffet (1804–1860) graviūra

Serajos Šapšalo karaimų tautos muziejaus Trakuose ekspozicijoje

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Mes savo ruožtu pastebėsime, kad kai Irano šachas opozicijos ir aplinkos spaudžiamas atsisakė S. Šapšalo paslaugų ir šis 1908 m. išvyko į Rusiją, šachas netapo atlaidesnis savo priešams ir iki 1911 m. kuo žiauriausiai su jais dorojosi, slopindamas revoliuciją šalies viduje. Gal kaip tik S. Šapšalas ir prilaikydavo jaunojo šacho ranką? Kai kuriuose rašiniuose jis pristatomas tarsi būtų juodasis demonas, savo įtaka ir patarimais vedęs Irano šachą ir jo šalį į prapultį. Literatūriniai ir tiriamojo pobūdžio šaltiniai labai prieštaringi, kartais atspindi ne tiek aprašomą herojų, kiek pačių autorių nuostatas, pažiūras ir paklydimus, nuo kurių niekas neapdraustas.

Pastangos kurti karaimų tautos muziejų

Tik prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas atvėsino užsitęsusias karštas diskusijas – tėvynė pavojuje, reikia telktis. 1915 m. gegužės mėnesį Eupatorijoje S. Šapšalas balsų dauguma buvo išrinktas Tauridės ir Odesos hachanu. Jis priėmė pasiūlymą, bet tuojau pat keltis į Krymą negalėjo. Vyko karo veiksmai, kaip Rusijos užsienio reikalų ministerijos tarnautojui jam privalu buvo vykdyti ministerijos ir Jūrų generalinio štabo užduotis. Netoli Odesos buvo torpeduotas Turkijos kreiseris, kuriame rastieji dokumentai domino atitinkamas Rusijos institucijas ir tarnybas. S. Šapšalui teko tuos dokumentus versti į rusų kalbą. Į hachano rezidenciją Eupatorijoje jis atvykdavo tik laikinai ir tik būtinybės atveju.

1916-aisiais pasibaigė kone aštuonerių metų S. Šapšalo gyvenimo Peterburge etapas. Beveik tiek pat laiko prieš tai praleido Irane. Dabar sugrįžto į gimtąją Tauriją ar Tauridę, kaip nuo graikų kolonistų laikų vadintas Krymo pusiasalis. Mieste tvirtovėje Džuft Kale įvyko S. Šapšalo ingreso ceremonija, kurios metu jam buvo įteikti karaimų dvasinės ir pasaulietinės valdžios simboliai. Jis tapo ne tik Krymo, bet ir visos Rusijos karaimų dvasiniu ir pasaulietiniu vadovu. Įsikūrė Eupatorijoje, karaimų dvasinės valdybos buveinėje.

Kad ir kokia istoriškai prasminga buvo Džuft Kale senovė, bet laikas darė savo, ši istorinė vieta nuo XIX a. antrosios pusės vis labiau panašėjo į krioštelėjusį senelį. Į Eupatoriją perkėlus karaimų dvasinį centrą, daugelis Džuft Kale gyventojų persikėlė į šį miestą. Kadais čia buvo rojaus kampelis žemėje, kurį graikai dar V a. pr. Kr. buvo pavadinę Kirkinitide. Ar tik ne saulės dievo Helijo ir okeanidės Persės dukros Kirkės garbei miestas taip pavadintas? Tos pačios deivės, kuri savaip sutiko ir pasveikino dvyliką Odisėjo kelionės bendrų, pavaišino vynu su stebuklingomis žolelėmis. Visi vyrai mūrai pasigėrę virto kiaulėmis... Kirkės pamoka graikams buvo į naudą. Ar ne nuo tada jie pradėjo vyną skiesti vandeniu? Mūsų tautiečiai irgi kartais skiedžia, tik kitais sumetimais, vargu ar prisimindami ir pagerbdami gražuolę Kirkę.

S. Šapšalas visa galva pasinėrė į Krymo karaimų rūpesčius, kurių tikrai netrūko. Jis siekė pagerinti karaimų pradinių mokyklų padėtį, pasiekė, kad parapinėse mokyklose būtų mokoma karaimų kalba. Įkūrė karaimių moterų globos namus, rūpinosi karaimų pabėgėliais iš Lietuvos ir Lenkijos, kuriuos Pirmojo pasaulinio karo banga nubloškė į Krymą. Pradėjo leisti karaimų dvasinės valdybos laikraštį.

Nepamiršo ir savo didžiosios aistros – toliau rinko karaimų tautos materialią ir dvasinę kultūrą išreiškiančius eksponatus. Tai buvo jaunystės dienų svajonės tąsa, siekiant įkurti karaimų tautos muziejų. Lygiai prieš 20 metų, 1896-aisiais, dar būdamas Peterburgo universiteto studentas, atvyko į Eupatoriją pas tuometinį Tauridės ir Odesos hachaną Samuilą Panpulovą, siūlydamas kurti Kryme karaimų tautos muziejų. Veikiausiai toje pačioje savo pirmtako karaimų hachano S. Panpulovo rezidencijoje ir buvo priimtas, kur dabar gyveno kaip teisėtas jo pareigų perėmėjas. Eupatorijoje užsimezgė juodu daug metų rišę draugystės saitai. Kas tada būtų pagalvojęs, kad ateis metas ir Krymo karaimų bendruomenės pareikšta valia jam pačiam teks šioje rezidencijoje įsikurti.

1917 m. Eupatorijoje Krymo karaimų suvažiavimo metu buvo keltas klausimas dėl karaimų tautos muziejaus Džuft Kale mieste-tvirtovėje steigimo. Aišku, ne be S. Šapšalo pastangų, kuris visada kur bebūtų rūpinosi eksponatais būsimajam muziejui. Visa savo esybe jis buvo užgimęs kolekcininkas, rinko ne tik karaimų, bet ir platesnę Oriento erdvę atspindinčius eksponatus. S. Šapšalas mokėjo savo tautiečius sudominti vertingomis kultūrinėmis iniciatyvomis, patraukti prasmingai veiklai. Būsimojo muziejaus patalpoms sutvarkyti, eksponatams kaupti buvo pradėtos rinkti lėšos. Jos saugotos specialiai tuo tikslu įkurtame fonde „Kale“. Tik vargu, ar patys Krymo karaimai tais surinktais pinigais pasinaudojo. Bet apie tai kiek vėliau.

Eupatorijoje nuo XIX a. antros pusės gyvavusios Krymo karaimų biblio-tekos „Karaj-Bitikligi“ (Karaimų raštija) archyvų ir inkunabulų skyrius S. Šapšalas pertvarkė į Karaimų kultūros muziejų. Jam perdavė ir savo surinktus kai kuriuos vertingus karaimų kultūros eksponatus. Šiame muziejuje ir bibliotekoje buvo surinkta per 4 tūkst. senų knygų, rankraščių ir kitų vertybių, liturginių drabužių, vietos meistrų gamybos ginklų, rankdarbių, įvairių laikų Bachčisarajaus vaizdų ir kitų muziejiniais tapusių eksponatų.

Geras pavyzdys tampa užkrečiantis: mirus karaimų bibliofilui Abraomui Jufudovičiui Mičri (1830–1917), jo palikuonys 1918 m. perdavė muziejui apie 20 tūkst. knygų, taip pat 40 unikalių rankraščių. Šis rinkinys buvo tapęs bibliotekos „Karaj-Bitikligi“ filialu.

Baltasis Šapšalo žirgas dar nelėtino galopo

Vertinant iš laiko nuotolio, matyti, kad S. Šapšalui užėmus Krymo hachano pareigas, jo gyvenimo ratas sukosi vis dar sklandžiai ir prasmingai. Baltasis jo likimo žirgas, aukštai iškėlęs raudoną uodegą, toliau šuoliavo vis naujomis laiko ir erdvės koordinatėmis. S. Šapšalo darbai ir pastangos Kryme buvo visiems matomi ir vertinami. Aukštajai politikai nuo šiol lyg ir neliko laiko, nors gal tik taip atrodo. S. Šapšalas jau ne šiaip tik pirmasis karaimų asmuo, tegu ir visos Rusijos karaimų mastu – už nuopelnus jam suteikiamas valstybės patarėjo titulas. Rusijos imperijos rangų lentelėje tai V klasei priskirtinas valdininkas, galintis užimti departamento vicedirektoriaus arba vicegubernatoriaus pareigas. Į tokį asmenį privalu kreiptis „Jūsų kilnybe“ (Ваше высокородие). Pirmųjų penkių klasių laipsnius galėjo suteikti tik pats Rusijos imperatorius, o pati rangų lentelė, įvesta dar Petro I pagal Prancūzijos, Prūsijos, Švedijos ir Danijos pavyzdį, nurodė asmens padėtį pagal jo tarnybą carui, o ne pagal kilmę ar kitas bajoriškas privilegijas. Vienintelę išimtį sudarė imperatoriškojo kraujo kunigaikščiai, turėję pirmumo teisę prieš visus kitus kunigaikščius ir valstybės tarnautojus.

Daug reiškia jau tai, kad caras Nikolajus II su šeima 1916 m. atvyksta į Eupatoriją, kur S. Šapšalas pasitinka caro šeimą ir ją lydinčius aukštus asmenis. Jų dididenybės suteikia garbę Krymo karaimų bendruomenei, apsilankydami Eupatorijos karaimų maldos namuose kenesoje. Tai aukštas S. Šapšalo pareigų įvertinimo ženklas – jis atstovavo Rusijos imperijos teritorijoje gyvenančiai karaimų tautai, pripažintas šios tautos lyderis. Kartu tai ir asmeninio kontakto su imperatoriumi patvirtinimas, per tuos metus šis ryšys nenutruko.

Iš mūsų pasakojimo išslydo 1913-ieji, kai Rusijoje buvo pompastiškai švenčiamos carų Romanovų dinastijos valdymo 300-osios metinės. Į Peterburgą suvažiavo daug Europos ir Azijos kviestųjų monarchų, o S. Šapšalui teko garbė būti Chivos chano Isfendijaro palydovu ir vertėju. Prieš tai, kai į Peterburgą atvyko Irano šachas Muchamedas Ali-Šachas, S. Šapšalui Carskoje Selo teko būti caro Nikolajaus II ir aukšto jo svečio vertėju. Caras vertino S. Šapšalo žinias, kalbų mokėjimą ir sugebėjimą bendrauti aukščiausio diplomatinio rango susitikimuose, todėl jį telkdavosi ir kaip asmeninį vertėją.

Suprantama, kad apie tai nė žodžio nerasime S. Šapšalo tarybiniais metais rašytose autobiografijose. Ne visais ryšiais galima buvo didžiuotis, kai kurių geriau net neminėti. Užtat galime neabejoti, kad atitinkamos tarnybos viską kruopščiai fiksavo vedamoje S. Šapšalo byloje. Būtų labai įdomu ją panagrinėti.

Grįžimas į Krymą tapo tik gyvenimo epizodu

Geriems laikams kada nors lemta baigtis. 1918–1919 m. Krymą užgriuvo iš Rusijos atplūdusi pilietinio karo banga. Apie savo pasitraukimą 1919 m. iš Krymo į Kaukazą, kiek vėliau iš ten – į Turkiją, S. Šapšalas autobiografijoje rašo, pabrėždamas atvirą palankumą tarybų valdžiai ir jam grėsusį pavojų iš generolo Antono Denikino baltagvardiečių. Argi ne keista, kad vakarykštis monarchistas, neapeitas paties imperatoriaus malonių, staiga pradeda simpatizuoti į susipriešinimą ir chaosą Rusiją įmurkdžiusiems bolševikams, o pavojų pajunta iš Denikino – Rusijos imperijos gelbėtojo ir jos didybės atkūrimo siekio bene žymiausios to meto figūros? Autobiografijose taip nutinka, ypač kai jos rašomos jau kitos santvarkos sąlygomis. Pagaliau nereikia pamiršti, kad S. Šapšalas privalėjo galvoti ne vien apie save ir savo šeimą. Kai po Antrojo pasaulinio karo buvo priverstas rašyti autobiografijas Lietuvoje, taip pat turėjo jausti atsakomybę už visos karaimų bendruomenės, visos tautos likimą. Prisiminkime, kas įvyko su Krymo totoriais: užteko „raudonojo caro“ Stalino parkerio plunksnos čirkštelėjimo, ir visa tauta atsidūrė gyvuliniuose vagonuose, riedančiuose į Vidurinės Azijos tyrus. Antai 1944 m. vien per gegužės 18 dieną iš Eupatorijos buvo išvežti visi ten gyvenę Krymo totoriai, birželio 26 d. – armėnai, bulgarai ir graikai. Užteko dviejų dienų ir tautinė Eupatorijos problema buvo „išspręsta“. Irano šachas, jeigu būtų sulaukęs tų laikų, iš Josifo Stalino būtų galėjęs daug ko pasimokyti.

Grįžkime į 1919 m. Krymą. Kaip bebūtų, bet S. Šapšalui veikiausiai grėsė dideli nemalonumai, tikriausiai ir areštas, nes nuo gero niekas nebėga. Pačiu laiku, 1919 m. kovo mėnesį, su šeima S. Šapšalas suskubo iš Krymo išvykti į Kaukazą, o iš ten kiek vėliau į Turkiją. Archyvus tyrinėjusių asmenų tvirtinimu, S. Šapšalas iki 1920 m. sausio dar atlikdavo savo pareigas Kryme, dalyvaudamas taip pat ir Karaimų nacionalinės tarybos posėdžiuose. Traukdamasis nuo Rusiją niokojusio pilietinio karo, S. Šapšalas su šeima pasiekė Konstantinopolį (nuo 1930 m. šiam miestui oficialiai įteisintas Stambulo vardas). Miestą buvo užplūdę Pilietinio karo bėgliai iš Rusijos. Šapšalų šeima gerokai vargo, nes emigrantų buvo daugiau negu darbo. Visa laimė, kad S. Šapšalo žmonai Verai Egiz-Šapšal, kuri medicinos mokslus buvo baigusi Šveicarijoje, pagaliau pavyko gauti gydytojos darbą. S. Šapšalas kurį laiką dirbo vertėju Turkų-persų banke, bet Likimo baltasis žirgas mostelėjęs raudona uodega ir šįsyk suteikė savo numylėtiniui visiškai nelauktą naują galimybę.

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Tvirtinama, kad Trakų karaimų kenesa yra vieninteliai pasaulyje veikiantys karaimų maldos namai

Karaimų muziejuje Trakuose galima išvysti karaimų ir kitų tiurkų tautų senosios ginkluotės pavyzdžių

Bolševikmečio chaoso biblioteka neatlaikė

Bet prieš tai pasidomėkime, kas nutiko su S. Šapšalo Eupatorijoje puoselėto karaimų tautos muziejaus ir bibliotekos vertybėmis? Skaitant oficialią internetinių tinklalapių pateikiamą net ir mūsų laikų informaciją kartais sunku atsekti įvykių sudėtingumą, dažnai ir dramatizmą – viskas priklauso nuo to, kas pateikia žinias: juodasis ar baltasis metraštininkas. Bolševikų paskelbtoji tarybų valdžia nacionalizavo fonde „Kale“ saugotas karaimų muziejui steigti surinktas lėšas. Dalis vertingų rinkinių buvo išgrobstyta, išblaškyta ar pražuvo pilietinio karo metu. Vertingiausi Krymo karaimų bibliotekos „Karaj-Bitikligi“ rinkiniai, senos knygos, rankraščiai ir kiti eksponatai 1921 m. buvo perduoti Eupatorijos valstybiniam muziejui. Tuo metu taip pat buvo žmonių, kurie rūpinosi knygomis ir muziejinėmis vertybėmis: fondų saugotojo B. Eljaševičiaus su muziejaus darbuotoju M. Sokolovu sudarytame šios bibliotekos rankraščių apraše užfiksuota daugybė senąja žydų kalba parašytų ir maždaug tūkstantis karaimų autorių kūrinių.

Vertingiausi bibliotekos rinkiniai 1926–1927 m. buvo perduoti Azijos tautų institutui Leningrade (dabar Rusijos mokslų akademijos Orientalistikos institutas). Tvirtinama, kad sprendimas priimtas patiems karaimams prašant. „Karaj-Bitikligi“ biblioteka gyvavo iki 1929 m., paskui prasidėjo dalybos: dalį fondų pasidalijo Valstybinė M. Saltykovo-Ščedrino viešoji biblioteka Leningrade ir Valstybinė V. Lenino biblioteka Maskvoje, o likusi fondų dalis neišliko.

Pastebėsime, kad 1950 m. iš Lietuvos į Krymą beveik inkognito atvykęs S. Šapšalas savo sūnėno namuose susitikimo su vietos karaimais metu pasakojo apie planus sukurti karaimų tautos muziejų Kryme ir tą sumanymą ištikusias nesėkmes. Tiek pradėtasis kurti muziejus, tiek karaimų tautos biblioteka „Karaj-Bitikligi“Eupatorijoje bolševikmečio chaoso neatlaikė. Visas karaimų, kitų tiurkų, Oriento tautų šimtmečiais kurtas ir su meile muziejui ir bibliotekai rinktas kultūros paveldas dabar geriausiu atveju guli kitų valstybių muziejų saugyklose, o blogiausiu – paprasčiausiai neišliko.

Turkijos sultono bibliotekininkas

Kartą prie turgaus aikštės Konstantinopolyje S. Šapšalas vos netapo nelaimingo atsitikimo auka. Kažkoks neatsargus vyriškis nešė rąstą, staiga pasisuko ir rąsto galu užkliudė gretą ėjusio S. Šapšalo galvą. Šis parkrito, o keldamasis papriekaištavo savo skriaudėjui, kad šis, nešdamas sunkenybę, šūktelėjimu neįspėja praeivių apie jiems gresiantį pavojų. Greta ėjęs garbus ponas su lazda gal būtų užtvojęs neatsargiam nešikui, bet užgirdęs ramius nukentėjusiojo žodžius, pasidomėjo, kas jis toks. Išgirdęs, kad svetimšalis mokslininkas tiurkologas ir orientalistas, garbusis ponas taip pat prisistatė: esąs Turkijos paša artimas sultonui. Išgirdęs, kad svetimšaliui Konstantinopolyje ne pyragai, paša pažadėjo įdarbinti jį vienoje iš sultono bibliotekų.

Paša pažadą ištesėjo. S. Šapšalas gavo užduotį sudaryti kelių sultono bibliotekų katalogus. Naujasis bibliotekininkas patraukė ir paties sultono dėmesį. Kartą vienuose rūmuose sultonas sutikęs S. Šapšalą užkalbino jį ir paprašė papasakoti savo gyvenimo istoriją. Įdėmiai išklausė, nepertraukinėjo, tik kai ką pasitikslindavo. Sultonas neslėpė nuostabos. Ir išties S. Šapšalo gyvenimas vertas romano. Kai buvo sudaryti bibliotekų katalogai, sultonas apdovanojo S. Šapšalą keliais vertingais rankraščiais, kuriuos pastarasis mokėjo įvertinti. Savo ruožtu S. Šapšalas sultonui padovanojo retą Korano egzempliorių. Vėlesniais laikais tie iš Turkijos atsivežti rankraščiai buvo perduoti Ermitažui ir Leningrado M. Saltykovo-Ščedrino viešajai bibliotekai, taip pat Azijos muziejui. Beje, po S. Šapšalo mirties jo biblioteka buvo perduota TSRS MA Orientalistikos instituto Leningrado skyriui.

Gyvendamas Turkijoje, S. Šapšalas užsiėmė intensyvia moksline veikla, mokslininkų konferencijose skaitė pranešimus apie Krymo karaimų kalbą, rašė jai skirtus straipsnius, taip pat skaitė pranešimus apie Irano šiitų meną, azerbaidžaniečių folklorą, su kuriuo buvo spėjęs labai gerai susipažinti, kai teko gyventi Irane. Juk ne visą laiką kalė rusiškus žodžius į galvą šacho įpėdiniui ir ne vien patarinėjo politikos klausimais. Mums gali patikti ar nepatikti S. Šapšalo kaip savotiško šacho vizirio veikla, bet sieloje jis buvo mokslininkas ir kolekcininkas ir šioms gyvenimo aistroms visą gyvenimą liko ištikimas. Gal todėl bet kurioje santvarkoje, bet kurioje valstybėje visada jo aplinkoje atsirasdavo žmonių, kuriems buvo įdomus ir vertinamas. O tiurkologams S. Šapšalas buvo išties didelis autoritetas, tad ir Turkijoje nepražuvo. Kurį laiką dėstė ir Stambulo universitete. Žodžiu, augo ir kaip mokslininkas.

Kaip matyti, mūsų rašinio herojus turėjo magiškos jėgos, kuri net be jo paties didesnių pastangų suvesdavo jį su šio pasaulio didžiūnais ir intelektualais. Jis kėlė žmonių susidomėjimą, nes ir jam žmonės buvo įdomūs. Išties tarsi būtų pažabojęs baltą savo likimo žirgą raudona uodega, kuri kai kuriuose Oriento kraštuose – bent jau taip buvo manoma – turėjo ypatingos mistinės galios.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

LIKIMAI

PRANO DOVALGOS GYVENIMO MĮSLĖ

Vertėjo P. Dovalgos-Ramučio 100-sioms gimimo metinėms (1911 10 02 – 1941 11 17)

Pradžia Nr. 2

Petras Algis MIKŠA,
žurnalo „Lietuva ir Čekija“ redaktorius

1933–1934 metais jis jau studijavo Čekoslovakijoje. Kol Lietuvos archyvuose ar bibliotekų rankraštynuose nerastas Pr. Dovalgos gyvenimo aprašymas (Curriculum Vitae), negalima teigti, kad jo pragyvenimo šaltiniu tapo vertimo darbas, aktyvus bendradarbiavimas įvairioje to meto periodinėje spaudoje. Jeigu dar buvo gyvi tėvai, gal jam reikėjo padėti tėvams? Ir apskritai, kas jį paskatino susidomėti bohemistika? Į šį klausimą mes dar negalime atsakyti.

Jonavos valsčiaus kaimuose, sulenkintuose, apgyvendintuose rusų kolonistais, žmonės gyveno skurdžiai ir retas jaunas žmogus galėjo pasvajoti apie mokymąsi aukštojoje mokykloje. Pr. Dovalgos, rodos, būta tvirto charakterio jaunuolio, maksimalisto, patrioto, aktyvaus ir sąmoningo Lietuvos Respublikos piliečio (šaulio, jaunalietuvio) – tą byloja jo darbai ir mintys, ir tai jam padėjo nugalėti sunkumus gyvenimo kely.

Pirmieji Pr. Dovalgos–Ramučio vertimai iš čekų kalbos mūsų spaudoje pasirodė 1930 metais (K. Čapekas. Anglai // Lietuvos Aidas, 1930. – Nr. 248 (1029), P. 3, vertėjas nenurodytas).

1935 m. „Sakalo“ leidykla išleido Ivano Olbrachto (tikr. pav. Kamil Zeman, 1882–1952) romaną „Plėšikas Nikola Šuhaj“. 1936 m. išėjo pirmoji čekoslovakų literatūros antologija lietuvių kalba – „Besišypsanti mergaitė“ (išleido „Spaudos Fondas“). Tai buvo svarbus įvykis Lietuvos ir Čekoslovakijos kultūrinių ryšių istorijoje. 1935 metais Pr. Dovalga Valstybės teatrui išvertė garsaus čekų dramaturgo Františeko Langerio (1888–1965) komediją „Kupranugaris pro adatos skylutę“. (apie jos premjerą Valstybės teatre – vėliau). 1934 m. Čekoslovakijos leidinyje ČIN (Nr. 6) išspausdintas Pr. Dovalgos straipsnis „Jaunoji Lietuva“, kuriame glaustai, informatyviai aprašyta jaunos valstybės politika, ekonomika, kultūra, menas. 1937 m. „Dirvos“ bendrovė išleidžia garsųjį K. Čapeko romaną „Karas su salamandromis“, kuris savo tema buvo aktualus ne tik Čekoslovakijai, bet ir Lietuvai. Tais pačiais metais pasirodo Josefo Koptos (1894–1962) stambus, turintis per tūkstantį puslapių, 4 dalių romanas „Trečia Kuopa“ – apie kariavusius Rusijoje ir grįžusius į tėvynę čekų legionierius.

K. Korsakas „Kultūroje“ (1935, Nr. 8, P. 485–487) labai gerai įvertino Pr. Dovalgos išverstą V. Olbrachto romaną: „Vertėjas, gražiai „Plėšiką Nikolą Šuhaj“ išvertęs, ir „Sakalas“, romano vertimą išleidęs, davė mūsų skaitančiajai visuomenei, be abejonės, pirmarūšę lektūrą“.

P. Ruseckas (žr. „Lietuvos Aidas“, 1935, Nr. 276 (2539), P. 2) taip pat gyrė Pr. Dovalgos vertimą. Tačiau recenzentui užkliuvo pats romano herojus Šuhajus, kurį jis palygino su Tadu Blinda. Pasak recenzento, menas gali būti ir žalingas, nes gali skatinti plėšikavimą. Be abejo, susikirto abiejų recenzentų idėjinės pozicijos.

Ir antroji Pr. Dovalgos išleista knyga – „Besišypsanti mergaitė“ – K. Korsako buvo teigiamai įvertinta (žr. „Kultūra“, 1939, Nr. 4, P. 297–298). Atliktas vertimas, jo nuomone, „geras, bent tiek, kad sklandus, žodingas ir nesijaučia vergiško originalo sekimo. Tikslesnis vertimo įvertinimas būtų galimas, suprantama, tik palyginus su čekiškais originalais“.

Antologiją vertino ir „Židinys“. (1936, Nr. 4, P. 491–492) – autorius pasirašė J. B. inicialais. – Julius Būtėnas?). Recenzentui užkliuvo antologijos pavadinimas („gal šiek tiek pernerimtis, pikantiškai skambančiu vardu – „Besišypsanti mergaitė“). Keistokai šiandien skamba panašūs priekaištai – Čekoslovakija juk moteriškos giminės, jauna, nauja tų laikų valstybė. Ir vertėjo darbo kokybe jis liko nepatenkintas: „Iš po vertėjo plunksnos išėję novelės beveik visos turi vienodą atspalvį. Kiek labiau skiriasi Čapekas <...> ir Vančura <...>“.

Antologiją įvertino ir žinomas vertėjas Ed. Viskanta. Ji buvo išspausdinta žurnale „Vairas“ (1937, Nr. 9, P. 105–108). Recenziją autorius pradeda pagyrimu vertėjui: „Kūrinėliai parinkti vis kitokiomis nesikartojančiomis temomis; kiekvienas atskleidžia vis naują čekoslovakų tautos gyvenimą, parodo vis kitoniško verslo, kitoniškos padėties, aplinkos, kitoniškos psichinės struktūros žmones.“ Recenzentas su ironija atsiliepia apie, jo nuomone, vertėjo kuklumo stoką, sakydamas, jog pasirinkęs „charakteringiausius“ autorius ir „charakteringiausius“ jų kūrinius. Vertėjas knygos apžvalginiame straipsnyje rašo: „Norint šį rinkinį vertinti, negalima žiūrėti į jį vien mūsų akimis; nes kas mums gal labai artima, čekams ir jų gyvenimo dvasiai tolima, ir atvirkščiai.“ Tačiau būtent šį pasakymą recenzentas tarytum užmiršta... Rengdamas antologiją, neabejoju, vertėjas konsultavosi ne tik su savo geru bičiuliu, rašytoju, kaimiškos prozos atstovu J. Knapu (1900–1973), bet ir kitais čekų literatais. Tuo metu Dovalga studijavo Čekoslovakijoje ir jam, matyt, buvo nesunku susitikti su žmonėmis, kurie vertino ir analizavo čekų (čekoslovakų) literatūros procesą. Recenzentas dar pateikė keletą neigiamų pastabų: „Nemokėdamas čekų kalbos, nesu kompetentingas spręsti apie vertimo tikslumą. Šiaipjau vertimas skaitomas lengvai, sklandžiai; tik vietomis tenka konstatuoti vertėjo kalbos ubagiškumas (...)“. Ed. Viskanta nurodo neteisingai panaudotus žodžius, tarkim – „nusiimti paltą“, „užsidėti skepetą“.

Recenzentui ypač užkliuvo vertėjo parengta čekų literatūros apžvalga: „Reiškiame apgailestavimą, kad šį gražų leidinį nežmoniškai gadina Pr. Ramučio „žodis apie čekų literatūrą“, kurs yra lyg ir įvadas į šį rinkinį (...) visa bėda, kad šis įvadas mūsų vertėjo labai nerimtai, blogiau negu gimnazistiškai, parašytas.“ Kritikuojama vertėjo pateikta čekų literatūros periodizacija, kai kurie įvade išspausdinti įmantrūs ar nelogiški sakiniai, nors tie sakiniai gal ir logiški, tik su jų prasmėmis nesutinka piktas recenzentas. Kitur jis pastebi per daug įmantriu stiliumi vertėjo išsakytas mintis. Minimos ir korektūros, rašybos, skyrybos klaidos. Ir baigdamas recenziją, Ed. Viskanta negali užmiršti „nedovanotinai prasto įvado...“ Beje, ši čekų literatūros apžvalga – pirmoji tokios apimties mūsų raštijoje. Jai panegiriką yra išsakęs žinomas mūsų rašytojas ir vertėjas Almis Grybauskas.

Keista, nė vienas recenzentas neparašė tikrosios vertėjo pavardės, nepasidomėjo vertėjo asmenybe, amžiumi, neįvertino didelių vertėjo užmojų ir siekių, darbštumo ir užsidegimo – pirmą kartą lietuvių skaitytoją su-

Slapyvardžiu Pr. Ramutis Prano Dovalgos išverstas čekų klasiko Karel Čapek romanas „Karas su salamandromis“

pažindinant su ilgus amžius vokiečių vergovę kentėjusios talentingos tautos sukurtais literatūros šedevrais.

Gan prašmatniai „Besišypsanti mergaitė“ buvo pristatyta dienraštyje „Lietuvos Aidas“ (1936, Nr. 190 (2806), P. 7). Stepo Vykinto recenzija iliustruota penkių čekų rašytojų (V. Martineko, K. Čapeko, Fr. Šrameko, B. Benešovos, V. Vančuros) nuotraukomis. Visas tekstas su iliustracijomis užima daugiau kaip pusę puslapio. Kritikuodamas vertėją dėl įtrauktos į rinkinį J. Knapo kūrybai nebūdingos novelės „Dvi vėjuotos naktys“, ir toliau samprotaudamas: „<...> iš šios novelės Knapą pažįstame kaip puikų psichologą, nuotaikingą, menišką, stiprų rašytoją“, St. Vykintas tarsi prieštarauja sau.

Recenzijos autorius teigiamai įvertina tiek leidyklos, tiek vertėjo darbą: „Spaudos Fondas“ antologiją gražiai, imponuojančiai išleido, o P. Ramutis didelį ir gerą darbą atliko stilingai čekų rašytojus išversdamas ir ilgoką čekoslovakų literatūros apžvalgą skaitytojams patiekdamas“.

„Literatūros Naujienos” (1936, Nr. 10–11 (48–49), P. 2) išspausdino J. Žlabio recenziją. Antologiją jis vadina „gražios išvaizdos storoka knyga“, pagirdamas knygos aplanką: „Ant aplenktinio viršelio, besišypsančios mergaitės atvaizdas, matyti čekės iš rūbų, maloniai reprezentuoja čekų literatūros noveles.“ Recenzentui užkliūva kūrinių naujumo problema, nes „tiktai 3 autoriai peržengė 1900 m. ribą <…> tai nėra pati naujausia čekų literatūros beletristika“ – tvirtina J. Žlabys. Apžvelgęs visų 16 čekų rašytojų kūrinius, jis, nepatenkintas, murma: užkliuvo jam ir tematika, ir rašytojų atvaizdų nebuvimas, ir vertėjo parašyta čekų literatūros apžvalga („Ji daugiau informacinio pobūdžio, o ne literatūrinio“.). Toliau jis, lyg įsismaginęs budelis, kalaviju kerta ir kerta: „Autorius [Pr. D. – P. A. M.] yra didelis trafaretinių, recenzinio pobūdžio žodžių mėgėjas. Jaučiama tuščia tokių žodžių kombinacija, kuri nieko nepasako ir kurią labai mėgsta tariamieji teatraliniai, muzikiniai <…> recenzentai ir, be abejo, jei tokių yra, literatūriniai. Nereikia rašant sakyti jis puikus stilistas, ar jis puikus šokikas, bet reikia nušviesti taip, kad ir be pasakymo „puikus“ tas stilistas būtų puikiausias rašytojas. Bet čia reikia kūrybos, o ne trafareto <…>“. Recenzentas, pabaigoje sukritikavęs vertėjo naujadarus, atsiliepimą užbaigia vertėjo darbo pagyrimu: „Knyga daro gerą įspūdį. Tik reikia geisti, kad antrasis tomas padarytų visai gerą.“

1937 metais „Dirvos“ bendrovė išleido Karelo Čapeko (1890–1938) fantastinį romaną „Karas su salamandromis“, kurį Pr. Ramučio slapyvardžiu pasirašė Pr. Dovalga. Atsiliepimai-recenzijos pasirodė keliuose leidiniuose. Visų pirma, norėtųsi paminėti A. Venclovos recenziją, pasirašytą A. Laisvydo slapyvardžiu ir išspausdintą „Kultūros“ žurnale (1937, Nr. 5, P. 324–325). Recenzentas charakterizuoja didžiojo čekų rašytojo kūrybos savybes: temų originalumą, paradoksalumą, fantazijos jėgą, didelę erudiciją, ironišką, šaržuotą originalią kompoziciją ir… autoriaus „beveik visišką politinį bejėgiškumą“. Pasaulinio garso rašytojas nepaprastai pergyveno dėl savo tėvynės likimo. Didžiosios valstybės pasirašė Miuncheno diktatą… Ir neištvėrė rašytojo širdis. Naciai jį būtų išsiuntę į koncentracijos stovyklą. Venclova kaltina Vakarų Europos inteligentijos dalį, „kuri vis dar nemoka ar nesugeba apsispręsti, kokį vaidmenį ji galėtų suvaidinti taikos organizavime“. Du didieji „taikos apaštalai“ Hitleris ir Stalinas rengėsi karui norėdami išplėsti savo imperijų ribas. Čia A. Venclova kalba Kominterno balsu…

Recenzentas pagiria vertėją („Vertimas skaitomas labai sklandžiai“). A. Venclovai kažkodėl užkliuvo viršelis („galėjo būti kultūringesnis“).

K. Čapeko romano vertimą recenzavo E. Viskanta, pasirašęs slapyvardžiu A. Kr. (žr. „Židinys“, 1937, Nr. 5–6, P. 661). Patyręs vertėjas rašė: „Nereikalingos medžiagos gausumas, nesurištos jokia fabula, ilgiausi prierašai, stiliaus sunkumas ir kt. daro knygą beveik nepaskaitoma. Vertėjas galėjo pasirinkti ką nors vertingesnio.“ Net nesitiki, kad toks vertinimas priklauso žinomo vertėjo plunksnai…

Laikraštis „Suvalkų Kraštas“ (1938, Nr. 18 (21), P. 2) išspausdino Juozo Sodaičio recenziją, priešingą anksčiau paminėtai („įdomi fantazijos fabula“). Recenzentas vertimą vadina „atliktu gerai, sklandžiai, lengvai skaitomu“.

Tais pačiais metais pasirodė stambiausias Pr. Dovalgos išverstas iš čekų kalbos kūrinys – Josefo Koptos (1894–1962) 4 dalių (1 056 p.) romanas „Trečia kuopa“. Buvusio legionieriaus parašyta epopėja, vaizduojanti čekų legionierių gyvenimą ir kovas Rusijoje 1917–1920 metais. Tačiau atsiliepimų apie šį veikalą mūsų spaudoje rasti neteko.

Pagal jau minėtą kūrinį „Kupranugaris pro adatos skylutę“ 1936 m. gegužės 7 d. Kaune, Valstybės Teatre įvyko 3 veiksmų komedijos (Rež. S. Pilka, dail. (I ir III v.) St. Žukas, režisieriaus padėjėjas V. Tamaliūnas, sufleris S. Merčaitis) premjera. Čekoslovakijoje ši komedija „Velbloud uchem jehly“ pirmą kartą pastatyta 1923 metais, turėjo didelį pasisekimą. 2000 m. Čekijos Respublikoje pradėti leisti rašytojo raštai (21 tomas).

1936 m. „Lietuvos Aide“ (Nr. 212 (2828), P. 8) pasirodė šio spektaklio recenzija. Joje autorius (S. Vykintas) rašė, kad tai „naujas Čekoslovakų kultūros įnašas į mūsų teatro sceną. Šalia Karelo Čapeko, pasaulinio masto dramaturgo, kurio pjesę R. U. R. prieš keletą metų matėme mūsų teatre, atsistoja antra čekoslovakų dramos jėga Fr. Langeris. Jis puikia dramine konstrukcija, sceningumu, personažų ryškumu ir formos grožiu užkariauja plačias simpatijas Europos ir Amerikos teatruose“.

Recenzentas, išanalizavęs režisieriaus darbą, aktorių suvaidintus personažus, dailininko Stepo Žuko dekoracijas, pabaigoje trumpai įvertina ir Pr. Dovalgos atlikto komedijos vertimo kokybę: „Vertimo kalba nevisai taisyklinga, praskamba pro klausytojo ausis vienas kitas netaisyklingas žodis <…> stiliaus negerovė.“

Spektaklį žiūrėjo Prezidentas Antanas Smetona, Čekoslovakijos įgaliotas ministeris Lietuvai J. Skalický ir kiti žymūs Valstybės ir visuomenės veikėjai.

Prano Dovalgos publicistikos temų ratas ganėtinai platus. Visų pirma, tai straipsniai, tekstai, susiję su Čekoslovakijos istorija, jos žymiaisiais atstovais, kultūra, švietimu, literatūra. Taip pat straipsniai žemės ūkio tema, parašyti studijuojant Žemės ūkio akademijoje. Kitos temos: lenkų pavergtas Vilnius, Klaipėdos krašto lietuvių problemos, Mokyklos reforma ir kt.

Pr. Dovalga buvo, galima sakyti, pačiose priešakinėse savo laikmečio pozicijose – su savo pasaulėžiūra, tėvynės meile, požiūriu į kardinalius laikmečio iškeltus klausimus. Jo humanistinės, patriotinės įžvalgos aiškiai ir nedviprasmiškai išreikštos jo parašytuose tekstuose.

Bus daugiau

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

KALBOTYRA

Penktasis pasaulio ukrainistų forumas Kijeve

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ
Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacijos prezidentė

Kas ketveri metai po pasauly išsibarsčiusių ukrainiečių atstovai renkasi į forumą (tik 4-tasis forumas vyko prieš 5 metus). 2011 m. rugpjūčio 19–21 dienomis Kijeve vyko penktasis pasaulio ukrainistų forumas, skirtas Ukrainos Nepriklausomybės 20-osioms metinėms. Į forumą buvo pakviesti ukrainiečių diasporų delegatai iš viso pasaulio valstybių (atstovautos 38 valstybių ukrainiečių bendruomenės) ir daugiau nei 20 garbės svečių iš įvairių pasaulio šalių. Tai ne ukrainiečių kilmės asmenys, tačiau savo veikla nusipelnę Ukrainai. Garbės svečio teisėmis pabuvoti forume nusišypsojo laimė ir šio straipsnio autorei. Lietuvos ukrainiečiams atstovavo Vilniaus ukrainiečių draugijos valdybos narė Lidija Cholčeva, Lietuvos ukrainiečių moterų sąjungos pirmininkė Tatjana Morgun ir Baltiečių ukrainiečių asociacijos Klaipėdoje vadovas Leonidas Trigubas. Forume dalyvavo 279 delegatai (buvo kviesti 300) iš daugiau nei 7 milijonus pasaulyje sudarančios ukrainiečių diasporos.

Forume nagrinėti klausimai, į viešumą kelti skauduliai yra artimi ir mūsų valstybei. Tad bent glaustai pristatysime trijų įtemptų dienų forumo darbą.

Iškilmingas forumo atidarymas vyko Ukrainos nacionaliniame T. Ševčenkos operos ir baleto teatre. Dera pastebėti, kad šiame pasauliniame ukrainistų forume vyravo maldos dvasia.

Dvasininkų mintys pasauliniame ukrainistų forume

Ukrainos Kijevo patriarchato stačiatikių cerkvės patriarchas Filaretas forumo darbą pradėjo malda ir pasakė keletą žodžių apie valstybės stiprinimą, kalbos išsaugojimą, apie svetimos cerkvės pastangas įtvirtinti svetimybes. „Ateis laikas, – sakė patriarchas Filaretas, – kai Ukrainoje stačiatikiai bus vieningi – tada bus vieninga ir valstybė. Kad būtų stipri valstybė – ji turi būti teisinga. O kur teisybė, ten ir Dievas. Pergalės negali būti be teisybės ir be Dievo. Kiekvienas žmogus, nuo užimančio mažiausias pareigas iki ministro, turi skleisti tiesą ir gyventi tiesoje, tada jis bus su Dievu ir tada mes visi laimėsime. Teisybė atsiskleidžia teisme – teismai turi bausti kaltuosius ir išteisinti nekaltus... Tačiau mūsų valstybės teismai nėra teisingi. Pasaulinis forumas paliudys, kiek ukrainiečiai nuveikė pasaulyje. Tik bendrai, vieninga kryptimi dirbdami Ukrainoje ir diasporoje mes nugalėsime – Ukraina taps vieninga valstybė, turinti vieną valstybinę ukrainiečių kalbą, bus teisybė, viena stačiatikių cerkvė."

Išklausius 11 pranešimų, iškilmingą forumo atidarymą užbaigė Ukrainos Graikų apeigų katalikų bažnyčios vadovo Sviatoslavo Ševčuko padėjėjas kun. Bohdanas Diurekas (S. Ševčiukas tuo metu buvo išvykęs maldai pas ukrainiečius Lenkijoje). Dvasininkas pasveikino visus gimtuose namuose – tėvynėje Ukrainoje. Į užsienius kiekvienas išvyko skirtingais tikslais ir ten atstovauja Ukrainai. Išeivių dėka Nepriklausoma Ukraina tampa plačiau žinoma. Kun. B. Diurekas klausė: „Kaip statyti savo namus ir kaip juos apginti nuo priešų, nešančių naujus ekonominius ir kitokius ukrainiečiams svetimus ir mus naikinančius projektus?" Dvasininkas ragino išlaikyti tą „Maidano" dvasią, neleisti jai išblėsti. Mokytis išlaikyti visus geriausius bruožus: žmogiškumo, tvirtybės, krikščioniško laukimo, teisingo sprendimo. „Mes prašome Dievo malonės, – kalbėjo kunigas, – esame Dievo vaikai. Jei į pirmą vietą iškelsime Dievo Įstatymus – tada Ukraina bus stipri. Dieve, duok vienybės dvasios, duok Tavo išminties, kad galėtume dirbti Dievui ir Ukrainai!" Užbaigdamas iškilmingą forumo atidarymą, dvasininkas visus pakvietė bendrai maldai.

Pranešimai tarsi buvo įrėminti maldų. O sekmadienis – trečioji darbo diena, taip pat buvo pradėta bendra malda ir patriarcho palaiminimu.

Forume išklausytos kalbos ir pasisakymai

Užsienio reikalų ministras Kostjanin Griščenko perskaitė Prezidento Viktoro Janukovičiaus sveikinimą. Ministras kalbėjo apie perspektyvinius planus, dėmesį teismų reformai, naujo kriminalinio kodekso parengimą. Kalbėjo apie darbą su diasporomis, remiantis jų pasiūlymais. Ministras sakė, kad valdžios užduotis – pajusti, kuo gyvena Ukrainos diaspora.

Žodį tarė prieš 15 metų išrinktas pirmasis Ukrainos Pasaulinės Koordinacinės Rados pirmininkas prof. Ivan Grač, dabartinis pirmininkas Dmytro Pavlyčko, Pasaulinio Ukrainistų kongreso prezidentas Evhenas Čolija, ukrainiečių susivienijimo Rusijoje vadovas Tarasas Dudka, Europos ukrainiečių kongreso prezidentė Jaroslava Chortiani, Ukrainos Pasaulinės Koordinacinės Rados vicepirmininkas Michailas Ratušnas, darbo migracijos atstovas, ukrainiečių bendruomenės Portugalijoje vadovas Pavlas Sadochi, ukrainiečių diasporos jaunimo forumo atstovas Miroslavas Gočiakas (Serbija), darbo migracijos „Naujoji banga" atstovė Miroslava Rozdolska (JAV).

Rūpestis ukrainiečių kalba, ministrų veikla, požiūris į politinius oponentus

Kalbėjusieji buvo itin susirūpinę dėl norimos įvesti antros valstybinės kalbos – rusų kalbos. Akcentavo, kad valstybės dvikalbiškumas sužlugdys valstybę. Tad neatsitiktinai aštriai keltas klausimas ir siūlymai švietimo ministrą Dmitro Tobačniką pakeisti kitu sulaukdavo karštų aplodismentų.

Su širdies gėla klausta, kodėl ministras, atsisakęs badmetį patvirtinti kaip genocidą Ukrainoje, nesėdi kalėjime. Juk pirmiausia genocidu badmetį patvirtino ne pati Ukraina, o užsienio valstybės...

Buvo kelti klausimai dėl politinių oponentų – buvusios Ukrainos ministrės pirmininkės Julijos Timošenko ir vidaus reikalų ministro Jurijaus Lucenko išlaisvinimo.

Akcentuota, kad valdžia ir oligarchai – kaip Siamo dvyniai. Jie negalvoja ir nemato tautos depresijos: 20 metų nepriklausomybės, tad žmonėms reikia ne išmaldos, o darbo.

Maldą prieš dienos posėdžius kalba Ukrainos Stačiatikių Kijevo patriarchato cerkvės metropolitas Adrijanas

Požiūrio į diasporą pakeitimo būtinybė

Forumo tikslas buvo išsiaiškinti ukrainiečių padėtį, veiklos perspektyvas diasporoje. Forume dalyvaujantis jaunimas liudijo, kad jam svarbūs nagrinėjami klausimai ir jie pasiryžę juos spręsti.

Kalbėjusieji skatino keisti požiūrį į išvykusius ukrainiečius – tai Ukrainos tautos dalis. Siūlytos priemonės veiklai su išeiviais stiprinti. Pirmiausia, kiekvienas valstybės veikėjas vizito į vieną ar kitą šalį metu privalo rasti laiko ir susitikti su tos valstybės Ukrainos diasporos nariais, susipažinti su jų veiklos kryptimis, padėti spręsti iškilusius aktualius klausimus. Išeiviai turi pajusti, kad jie valstybei yra svarbūs, reikalingi.

Prelegentai kėlė klausimą dėl vieningos valdžios – komiteto – ukrainiečių veiklos koordinacijai išeivijoje įkūrimo. Ir vadovu, pasak ne vieno pasisakiusiojo turėtų būti ne tik mylintis savo tėvynę ukrainietis, bet ir gerai žinantis diasporos reikalus.

Siūlyta Ukrainoje sukurti specialią televizijos laidą apie diasporos veiklą, kad ji taptų žinoma kiekvienam ukrainiečiui tėvynėje, ir spręsti apie bendrų kelių paiešką Ukrainos suklestėjimui, išvykusiųjų – grįžimui į tėvynę. Rūpintasi ir ketvirtąja emigracijos banga – „darbo emigracija".

Tarasas Dudka apgailestavo, kad ukrainiečiai Rusijoje rusifikuojami. Ukrainiečių teises mokslo, kultūros ir švietimo klausimais jis palygino su rusų teisėmis Ukrainoje: Lvove – 5 mokyklos, kuriose mokoma rusų kalba, Maskvoje – nė vienos ukrainietiškos mokyklos (o Rusijoje – 3 milijonai ukrainiečių); kalbėtojas apgailestavo, kad Ukrainoje valdininkai vėl ima kalbėti rusų kalba ir net keliamas dvikalbystės klausimas. Ir jei atsiras 300 deputatų Aukščiausioje Radoje – rusų kalba Ukrainoje bus įstatymu priimta kaip antra valstybinė kalba.

Žemės klausimo aktualumas

Keltas klausimas dėl žemės, baiminantis, kad ji gali atsidurti svetimtaučių rankose. Kas bus iš Ukrainos, jeigu nebebus žemės, ji bus parduota užsieniečiams? Šis klausimas skambėjo ne vieno prelegento lūpose. Žemė privalo likti ukrainiečiams...

Pirmoji forumo diena užbaigta koncertu. Dalyviai klausė iš įvairių valstybių atvykusių garsių dainininkų ukrainiečių bei Ukrainos nacionalinio akademinio liaudies instrumentų ansamblio (meno vadovas ir vyriausias dirigentas T. Ševčenkos vardo valstybinės premijos laureatas, Ukrainos liaudies artistas Viktoras Gucalas) atliekamų klasikinių bei liaudies kūrinių.

Buvo neįprasta stebėti, kad nusileidus scenos uždangai, žmonės dar nesiskirstė. Ir staiga žiūrovai pakartotinai užtraukė Ukrainos himną...

Darbas sekcijose

Antrąją dieną be plenarinio posėdžio darbas vyko 7 sekcijose: „Humanitariniai klausimai" (vadovas Pavlo Movčan), „Naujausia emigracijos banga ir migracijos politika Ukrainoje" (Oleksandr Šokalo), „Teisės klausimai" (Michailo Petruniak), „Informacinė politika" (Michailo Sidorževskij), „Švietimo ir mokymo klausimai" (Irina Kliučkovska), „Jaunimo klausimai" (Ivan Krulko), „Ukrainiečių padėtis Rusijoje" (Taras Dudko).

Sekcijose išklausyti pranešimai, pasisakymai, vyko diskusijos, buvo priimtos rezoliucijos, kurias sekcijų vadovai – koordinatoriai perskaitė trečią forumo dieną.

Pasisakymai Humanitarinių klausimų sekcijoje

Humanitarinių klausimų sekcijoje Dmytro Pavlyčko įžanginiame žodyje akcentavo, kad privalome parodyti valdžiai, kad giname ukrainiečių kalbą, nes tai – mūsų valstybės egzistencija. Forumo dalyvių elgesys turi būti pavyzdys opozicinėms partijoms. Prelegentas teigė, kad visai nereikia gausybės komitetų, kovojančių dėl Ukrainos, nes jie kovoja tarp savęs dėl valdžios, o ne dėl valstybės. D. Pavlyčko klausė: „Kodėl laimėjo Oranžinė revoliucija?" Ir atsakė: „Buvo lyderis. Ir jei dabar neatsiras lyderio, turinčio galvą, širdį ir mintį – Ukraina nesuklestės!"

Apie iškilusius opius klausimus, bėdas ir džiaugsmus, atliktus darbus garsinant Ukrainos vardą, kalbėjo įvairių šalių diasporos vadovai ar atstovai: Azarbaidžano, Armenijos, Baltarusijos,

Nukelta į 11 p.

Posėdžių salėje. Lietuvos ukrainiečių moterų sąjungos pirmininkė Tatjana Morgun, Ukrainiečių pasaulinės Koordinacinės Rados vadovas Michailas Ratušnyj, Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacijos prezidentė dr. Aldona Vasiliauskienė ir Vilniaus ukrainiečių draugijos valdybos narė Lidija Cholčeva

MENAI

SVAJONIŲ ŽYDRŲJŲ PADANGĖJE...

Vilniaus dailininkų klubo „Plekšnė“ ataskaitinė 2011 m. paroda

Ona VOVERIENĖ

Žemynai – prancūzų ir rusų valda,
O vandenis užgrobė anglai,
O mūs karalystė – bekraštė, aukšta
Svajonių žydrųjų padangė…

Heinrichas Heinė

Vilniaus dailininkų klubui „Plekšnė“ 2011-ieji buvo darbingi ir rezultatyvūs. Nuo pat metų pradžios šio klubo dailininkai džiugino vilniečius jubiliejinėmis parodomis ir spalvingomis jų sutiktuvėmis. Buvo organizuotos net kelios dailininko Kęstučio Ramono jubiliejinės parodos – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio namuose, Beatričės Grincevičiūtės bute-muziejuje ir Lietuvių dailininkų sąjungos parodų salėje, minint jo 75-ąsias gimimo metines (O. Voverienė. „Aš pažinau karalių tavyje…“ // Mokslo Lietuva. – 2011 m. gegužės 19 d., p. 4–5); Juozo Gecevičiaus jubiliejinė paroda Radvilų rūmuose (O. Mažeikienė. „Juozo Gecevičiaus kūrybos paroda. Dailininko kūrybos versmė – gamta ir Lietuvą mylinti širdis“ // Lietuvos Aidas. – 2011 m. lapkričio 16 d.); Gražinos Vitartaitės teminė paroda Lietuvos menininkų rūmuose, skirta vienam iš didžiausių mūsų tautos turtų –Neringos grožiui – apdainuoti (Gražina Vitartaitė. Kuršių Nerija. Tapyba. – V., 2011).

Nidoje buvo organizuotas ir kasmetinis „Plekšnės“ pleneras, svetingai priimtas Neringos mero dr. Juozo Vinkaus. Plenere dalyvavo apie 50 dailininkų. „Plekšnės“ kataloge pateikti jų plenere nutapyti 114 paveikslų (Vilniaus menininkų „Plekšnės“ klubo dailininkų katalogas – V., 2011)

Vėliau, jau plenero nuotaikoms išblėsus, dailininkė Dalia Makaraitienė Vilniaus įgulos karininkų ramovėje surengė įspūdingą jubiliejinę parodą. Savo gerbėjus nudžiugino nauja kūrybos kryptimi, neatsižadėdama visą gyvenimą puoselėtos pagrindinės meno krypties (O. Voverienė. „Tik grožis išgelbės pasaulį“ // Mokslo Lietuva. – 2011 m. lapkričio 10 d., p. 9)

O metų pabaigoje – vėlgi Vilniaus įgulos karininkų ramovėje – Vilniaus dailininkų klubo „Plekšnė“ ataskaitinė kūrybinių 2011-ųjų metų paroda. Joje – kelios dešimtys paveikslų, tapytų įvairia technika, tematika, tokių skirtingų ir kartu tokių panašių savo polėkiu, naujų erdvių ieškojimu, nauju žvilgsniu į Lietuvos dailės ateitį, man pasirodė, ir ryšiu su mokslu.

Nesu menotyrininkė nei dailės žinovė, negaliu tos ateities prognozuoti, nes, kaip vokiečių mąstytojas, kankinys Dytrichas Banhoferis rašė: „Stipriųjų privalumas ir esmė yra tai, kad jie geba formuluoti esminius klausimus ir idėjas ir aiškiai pasakyti savo požiūrį tais klausimais. Silpniesiems tenka rinktis tarp alternatyvų, kurios yra ne jo“. Man, kaip eilinei lankytojai, tenka rinktis tarp šiuolaikinio meno ir ateities meno, pasikliaujant stipriaisiais. O stiprieji ne tik užsienyje, bet ir Lietuvoje, jau mato ir kategoriškai neigia, kad „kubinis metras dramblio mėšlo“ arba „muilo gabaliukai, pavogti iš tualeto“ yra menas (prof. G. Kazimierėnas. „Jei dramblio mėšlas – menas, tegul jį kabina Seimas“ // Vakaro žinios. – 2011 m. spalio 22 d.). Šiai “meno” krypčiai priskirtini ir Zuoko vardu vadinami surūdiję kanalizacijos vamzdžiai, darkantys Neries pakrantę.

Ataskaitinės parodos dalyvis dailininkas Rimantas Ravinskas savo paveiksle „Vilniaus senamiestis“ žvelgia į Vilniaus mūrus pakylėto romantiko akimis, tarsi kviesdamas kiekvieną vilnietį atidžiau pažvelgti į savo miestą, neskubant ir susimąstant, kiek daug Vilnius davė mūsų tautos istorijai ir kiek kančių ir negandų jam teko patirti, stovint karų kryžkelėje tarp Rytų ir Vakarų.

Kęstutis Ramonas savo naujojo ciklo „Protėvių kovų gyvoji atmintis“ pirmoje dalyje grįžta prie apleistos senoviškos pilies griuvėsių, jau skendinčių suvešėjusioje augmenijoje, ne tik aplink pačią pilį, bet ir jos viduje. Juodos išdaužytų langų kiaurymės ir dar išlikusios išklypusios pilies durys tartum šaukte šaukia Antano Baranausko žodžiais: „Kur toji puikybė jūsų pasidėjo…“ Simboliškai, atrodo, dvi tarsi atsitiktinai pilies papėdėje numestos plunksnos… Turintiems lakią vaizduotę jos tarsi dainuoja vėjyje. Tautos didybė niekur nedingsta… jeigu ji buvo. Ją prikelia Žodis ir meno jėga, jeigu tik jie pakankamai įtaigūs, ir pasibeldžia į Žmogaus širdį… Tada jie tampa troškimu ir veiksmu. Atkūrėme K. Donelaičio bažnyčią ir namus Tolminkiemyje, atkūrėme savo spindinčias bažnyčias, atkūrėme Valdovų rūmus… Atkursime, kai dvasia atsikvošės, ir viską, kas verta atkūrimo... Lietuva, kelis šimtmečius buvusi didi valstybė ir Tauta, turi susigrąžinti savo istoriją, karžygių ir tautos išminčių garbę. Reikia tik gaivinti atmintį. Ateitis visada remiasi į praeitį.

Įspūdingai atrodo vaiskioje dangaus ir su ja susiliejančios jūros mėlynėje išdidžiai stovintys Vaclovo Vekeroto laivai „Prieplaukoje“. Nors kol kas tie laivai, kaip ir daugelio mūsų svajonės, dar tik prieplaukoje, bet iš paveikslo sklinda viltis, kad tuoj, tuoj jie pakels bures ir išplauks paskui svajonę – jos įgyvendinti, kuriant mūsų Tautos ir Valstybės rūmus.

Šioje „Plekšnės“ ataskaitinėje parodoje, kaip niekad anksčiau, tarsi iš pasąmonės gelmių kilo noras paveikslus grupuoti. Daugiausia jų skirta Lietuvos gamtai, unikaliai savo elegišku grožiu ir lietuvio meile jai. Tai ir Juozo Gelgaudo paveikslas „Žiemos vakaras“, ir Dalios Makaraitienės „Gėlė su obelų žiedais“, ir Irutės Meištaitės „Bijūnai“, ir Teresės Lekienės „Rytas Dzūkijoje“ su jau nužydėjusių, pražilusiomis pūkų galvutėmis pienių pieva, ir Juozo Gecevičiaus „Pavakarys Veisėjuose“, ir Eglės Lečkaitės „Gėlės“, ir Petro Cicėno „Aguonos“, ir Violetos Revinskaitės „Rudens puokštė su medetkomis“, ir Rūtos Rozytės „Peizažas“ ir kt.

Algimanto Juozo Poškos nuotrauka

Dailininkė Gražina Vitartaitė

Šioje teminėje kryptyje savo dėmesį prikaustančiomis unikaliomis spalvomis ir braižo meistriškumu ryškiai išsiskyrė Gražinos Vitartaitės paveikslas „Lietus“. Jis tarsi ištrūkęs iš dailininkės personalinės parodos paveikslų „Neringos peizažai“ ciklo, eksponuoto Vilniaus menininkų rūmuose. Visi į šį ciklą įeinantys paveikslai, jų vaizdai ir spalvų muzika kelia nuo žemės ir dieną daro ne kasdieniška, o šventiška, pakylėta.

Ir pati autorė šį paveikslų ciklą savo kūrybinėje biografijoje aukštai įvertino: „Kuršių nerija man nepaprasta žemė. Ji gyva, provokuojanti, besikeičianti jūros, smėlio, vėjo ir smilčių muzika. Stiprus ir žavintis gamtos vienovės suvokimas, staigi gamtos nuotaikų, spalvų, šešėlių ir šviesos kaita pažadina veiklai. Jaučiu: erdvės įtampų ir gamtos vienovės vaizdai nuteikia apmąstymui, atvirumui, pažinimui. Kartais viskas aprimsta, tarsi laikas sustoja, ir apima noras tapyti... Kiekvienas čia atranda savo pasaulį, savitą, jaukų ir nepaparastą. Kartu mes atrandam šią žemę naujai. Tapyba man yra muzika, ir poezija, ir filosofija. Pirmiausiai tai jausmas, kuris atsiranda akimirką žavingą, vaikščiojant žeme, apmąstymuose, santykyje su žmogumi, su aplinka ir būtimi“ (Iš parodos katalogo).

O man šis dailininkės Gražinos Vitartaitės „Neringos peizažų“ ciklas – tai ir lietuviškas Bethoveno „Devintosios simfonijos“ variantas, ir Justino Marcinkevičiaus draminė trilogija, ir F. Nyčės filosofija – talentą paverčianti galia, valdančia žmonių širdis ir protus.

Antroji teminė parodos kryptis – su filosofine potekste. Tai Juozapo Miliūno tamsokas, rūstus paveikslas „Medžiai miršta stovėdami“, Valentino Ylos „Natiurmortas su duona“, Elenos Lisauskienės tolumoje saulėlydyje plaukiantis laivų karavanas „Nežinau iš kur, nežinau kur...“, Kęstučio Balčikonio „Pavojinga uola“. Šioje ataskaitinėje parodoje nebuvo šiai krypčiai priskirtinų Teresės Lekienės anksčiau matytų paveikslų iš lietuvių mitologijos ir istorijos, su filosofine potekste dabarčiai.

Giedrė Bulotaitė-Jurkūnienė parodai pateikė puikų portretą „Miriam“, atlikimo technikos tobulumu tarsi ataidintį iš senojo auksinio Renesanso. Stovi prie to portreto ir tarsi kalbiesi su Miriam, lyg savo širdžiai mielą pažįstamą sutikusi.

Jonas Stankevičius pateikė stilizuotą, tarsi nuo aukšto kalno į nuodėmingą žemę žvelgiantį autoportretą.

Ankstesnėse parodose mačiau dailininko Liudviko Pociaus tapytą Lietuvos karvedžio Kasparo Bekešo portretą – vyriškos jėgos ir grožio etaloną.

Kiekvienas parodos lankytojas, neabejoju, parodoje atrado, o jeigu ir neatrado, tai po šio straipsnio pasirodymo ieškos, savo širdžiai mielą paveikslą, įsiminė jo autorių. Gaila, kad

■ Nukelta į **12 p.**

Silvijos Drebickaitės nuotrauka

„Šviesa prie jūros II“ (aliejus, drobė, 60 x 80) reprodukcija

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti pašto skyriuose.

Tvirtėja Panevėžio miesto ir Lietuvos mokslų akademijos draugystė (3)

Atkelta iš **5 p.**

iš Lietuvos reikalais, nes išvažiuoja veržliausi, gabiausi ir talentingiausi, arba nerandantys vietos po saule gimtojoje šalyje. Lieka viduriukas, seniau atstovavęs „trejetukininkams“, o dabartinėje vertinimo sistemoje, matyt, vadintinas „penketukininkais“. Neguodžiantis faktas, nieko gero nežadantis ir lietuvių kalbos išlikimo perspektyvoms. Galima pritarti B. Stundžiai, kad tolesnį lietuvių kalbos likimą lems ne tiek dėmesys mūsų kalbai užsienio universitetuose, ne norintieji ją studijuoti užsieniečiai, bet Lietuvoje gyvenantys, šia kalba kalbantys, rašantys ir bendraujantys žmonės. Kiek jiems ši kalba bus reikalinga, brangi, vertinama, tiek lietuvių kalbos gyvastis bus pratęsta.

Priklausys nuo kalbančiųjų lietuvių kalba „kritinės masės“. Ir ne tarp Čikagos dangoraižių ar Polinezijos džiunglėse kalbančiųjų, bet Lietuvoje, kurioje ir spręsis lietuvių kalbos likimas. Apie visa tai daug diskutuojama, laidomasi kartais pernelyg optimistinėmis, šakėmis ant vandens brėžiamomis frazėmis: „Išvykusieji pasimokys, padirbės, praturtės ir sugrįš.“ Tai savęs raminimas, dvidešimt nepriklausomos valstybės gyvavimo metų kol kas nepatvirtina tokių prognozių. Mūsų tautiečiai ir toliau bėga iš tėvų žemės ir nemato prasmės grįžti atgal. Užkeikimus primenančios frazės, kad tikrai grįš, kai tik atsistos ant kojų, tėra saviapgaulė. Sunkiausia pakilti iš ten, kur įleistos šaknys. Gaila, bet Lietuvoje savoms šaknims nepurenta ir valstybės toliau nepurenama dirva. Labai blogai, kad nėra valstybės demografijos strategijos.

Per gramatiką – smūgis į kalbos širdį

Kad panevėžiečius jaudina lietuvių kalbos likimas, rodo klausimai, kuriuos klausytojai uždavė pranešėjui. Žmonės susirūpinę pernelyg plintančia anglų kalbos įtaka, pastaroji lietuvių kalbą išstumia iš mokslinio gyvenimo: dauguma Lietuvoje leidžiamų mokslo žurnalų spausdinami anglų kalba, tarptautinėse konferencijose jau retai beišgirsi lietuvių kalba skaitomą pranešimą. Paradoksas, bet lietuvių kalbos duobkasiais tampa šviesiausia tautos dalis – mokslininkai, galintys pateikti dešimtis „neatremiamų“ argumentų, kodėl lietuvių kalba nėra perspektyvi moksliniam komunikavimui. Ar ne panašiais argumentais rėmėsi LDK elitas ir bajorija, perėję į lenkų kalbą, o jų palikuonys atvirai niekino ir šaipėsi iš savo tėvų ir senelių lietuvių kalbos. XIX ir net XX a. gimtąja kalba viešai prabylančius inteligentus ar lietuviškai pamaldas laikančius kunigus lenkai vadino „litvomanais“.

Atsakydamas į čia kiek plačiau pateiktą nuogąstavimą, B. Stundžia prisiminė savo mokytojo jau amžiną atilsį prof. Alekso Girdenio žodžius: anglų kalbos poveikis lietuvių kalbai būsiąs daug skausmingesnis negu rusų kalbos dėl kelių priežasčių. Rusų kalbai jautėme tam tikrą atstumą kaip per prievartą peršamai okupantų kalbai. Anglų kalbai tokio priešiškumo nejaučiame, tad laisva valia ją naudojame. Antra skausmingumo priežastis: rusų kalba yra žodžių galūnių kalba, apskritai slavų kalbos baltų kalboms yra daug artimesnės. Anglų kalba yra kitos sandaros analitinė kalba ir jos poveikis lietuvių kalbai, pasak A. Girdenio, turės daug blogesnių pasekmių. Didžiausia blogybė ne skoliniai iš anglų kalbos ir besaikis jų vartojimas žargone, bet smūgis į lietuvių kalbos gramatikos širdį. Gramatika yra kalbos dvasia – sakinių konstrukcijos, žodžių junginiai, kuriuos pažeidus prasideda kalbos erozija. Analitinės kalbos konstrukcijoms, tekstams įsigalėjus lietuvių kalboje, ji netektų svarbiausio gyvybės šaltinio – savo dvasios.

Vienas klausėjas susirūpinęs mūsų profesorių kalba: jie kirčiuoja netaisyklingai net savo profesijos žodžius, taip pat ir terminus. Dažnai tuo nusižengia ekonomistai, medikai ir daugelio kitų sričių atstovai. Profesorė ekonomistė radijo laidoje sako kainà, o laidos vedėjas – káina. Profesorė vedėją pataiso į kainà... Panevėžiečio nuomone, netaisyklingas žodžių kirčiavimas, kitos vartosenos blogybės prasideda jau nuo universitetų, nuo prastos dėstytojų ir profesorių kalbos.

B. Stundžia ne toks kategoriškas dėl kirčiavimo, nes lietuvių tarmėse daug žodžių kirčiuojami skirtingai. Vienur sakoma sráigtas, kitur sraïgtas, vieni taria láiptai, kiti laïptai. Tokie variantai, kurie nepažeidžia lietuvių kalbos dėsnių, B. Stundžios teigimu, gali funkcionuoti ir jų nereikėtų varžyti. Taip ir su káina ir kainà. Jei pažeidžiama sistema, reikia kalbančiuosius mokyti, nes burnų neužriši. Taigi ne kirčiavimas yra didžiausia kalbos bėda, nes žmogus taip daro dažniausiai veikiamas savosios tarmės. Juk ir miesto pavadinimą Panevėžys tikrieji šio krašto gyventojai taria visai kitaip – Panvėžys.

Panevėžietė klausia, ar gali būti tauta be savo kalbos? B. Stundžia įsitikinęs, kad negali, nes kalba yra ne vien komunikavimo priemonė, bet kultūros reiškinys, pasaulio matymo kampas. Vienos gėlės ar žolelės, gyvūnų rūšies išnykimas, pasak kalbininko, pasauliui yra daug mažiau skausminga netektis už kalbos ar tarmės išnykimą. Taip, savo kalbos netekusi tauta gal ir neišnyksta, bet tai – jau visai kita tauta. Turime to nepamiršti.

Ties šiuo atsakymu, verčiančiu susimąstyti, ir baigsime pasakojimą apie Lietuvos MA dieną Panevėžyje. Ne todėl, kad būtume išsėmę įspūdžius, nes vien panevėžiečių klausimams, kuriuos jie uždavė mokslo autoritetams, ir atsakymams galėtume skirti atskirą publikaciją. Tiesiog viskam turi būti laikas ir saikas.

Gediminas Zemlickas

Penktasis pasaulio ukrainistų forumas Kijeve

Atkelta iš **9 p.**

Gruzijos, Estijos, Kanados, Kazachstano, Kirgizijos, Krasnojarsko, Latvijos, Lietuvos (Vilniaus ukrainiečių draugijos pirmininkei Natalijai Šertvytienei negalint dalyvauti forume, kalbėjo Lietuvos ukrainiečių moterų sąjungos pirmininkė Tatjana Morgun), Moldavijos, Padnieprės, Paragvajaus, Serbijos, Vokietijos, Vladivostoko, Uzbekistano bei kitų kraštų, o taip pat ir SFUŽO (Pasaulinės moterų ukrainiečių organizacijos) atstovė Olia Danilia. Ji analizavo moterų ukrainiečių veiklą pasaulyje.

Delegatė iš Lietuvos Tatjana Morgun kalbėjo apie Lietuvoje veikiančias ukrainiečių draugijas, jų atliekamus darbus, džiaugėsi, kad apie ukrainiečių veiklą rašo Lietuvos laikraščiai bei Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios leidžiamas savaitinis laikraštėlis ukrainiečių kalba „Parapijos žodis“, veikia radijo laida ukrainiečių kalba, jaunimas mokomas ukrainietiškų dainų, organizuojami jubiliejiniai bei šventiniai minėjimai, konferencijos, parodos, garsinamas T. Ševčenkos vardas, kad Vilniuje rugsėjo 3 d. bus atidengtas paminklas Tarasui Ševčenkai ir kt.

Itin jausminga, labai nuoširdi buvo pedagogės Teresos Znakovskos de Sančez (Paragvajus) sveikinimo kalba su gražiu švelniu akcentu. Išeiviai – jos tėvai, nors ji gimusi Paragvajuje, Ukraina jai – gimtoji žemė, meilę savo gimtinei ji išsako eilėraščių posmais, mokydama ne tik ukrainiečių diasporos, bet ir Paragvajaus vaikus ukrainiečių kalbos, istorijos, papročių...

Visi džiaugėsi, galėję atvykti į Ukrainą – tai kiekvienam didžiulė šventė, nes vėl pasijuto tikrais ukrainiečiais, galėjo pabūti kartu, kalbėtis, diskutuoti, pasijusti suprastais ir išgirstais.

Svarbiausi džiaugsmai ir širdies skausmas diasporoje

Kalbėtojai pateikė atskirose šalyse ukrainiečių diasporos bei ten veikiančių ukrainiečių organizacijų, sekmadieninių mokyklų skaičius (tarkim, Krasnojarske iš 3 milijonų gyventojų – 750 000 – ukrainiečių, o jų mokyklos nėra). Kėlė aktualius kalbos klausimus, opią patalpų stokos problemą, linkėjo sau ir kitiems, kad nedingtų Oranžinės revoliucijos dvasia, prašė diasporos ukrainiečių vaikus kviesti į vasaros stovyklą Ukrainoje – į Arteką, kalbėta su viltimi, kad diasporos veikėjai galėtų kandidatuoti rinkimuose ir būti išrinkti.

Detalizuoti diasporoje atlikti ir suplanuoti darbai: parodos ukrainietiška tematika, ukrainiečių meno kolektyvų pasirodymai, konferencijos, knygų, periodinės spaudos leidyba, paminklų (ypač Tarasui Ševčenkai) atidengimai, užsienio šalyse ukrainiečių veikėjų vardų įamžinimas gatvių pavadinimuose – ir tai neabejotinas ukrainiečių nuopelnas, tačiau siūlė nepamiršti, kad ir Ukrainoje dirbo daug kitų šalių veikėjų, tad jų vardai analogiškai taip pat turėtų būti įamžinti.

Apgailestauta, kad Ukrainoje nėra informacinės valstybinės politikos, strategijos – valdžia neturi koncepcijos diasporos klausimu – o juk tai nemaža dalis ukrainiečių tautos. Tarkim, iš Padnieprės ukrainiečiai (jie čia save laiko diaspora) į Ukrainą negali atvykti be vizos. Jaunimas negauna valdžios stipendijų studijoms Ukrainoje. Siūlyta sukurti valstybinę programą švietimo vystymui ir plėtrai diasporoje, kaupti diasporos archyvus.

Rezoliucijose skambėjo vieningos Ukrainos valstybės kūrimo klausimas, alkoholio bei nikotino reklamos uždraudimas, kelta dvasingumo stiprinimo mintis, paminklų statybos ukrainiečiams kitose šalyse idėja, ukrainietiškos spaudos diasporoje plėtros galimybės, nacionalinių tradicijų išlaikymo būtinybė.

Forumo dalyviai posėdžių salėje

Diskusijos per pertraukėlę. Iš dešinės: Lietuvos ukrainiečių moterų sąjungos pirmininkė Tatjana Morgun (Lietuva), Federik Kurik (Didžioji Britanija), Ukrainiečių sąjungos Didžiojoje Britanijoje pirmininkas Zenko Lastoveckyj ir Evhen Kovalskyj (Ukraina)

Rinkimai į Ukrainiečių pasaulinę Koordinacinę Radą

Trečiąją dieną be sveikinimų ir pasisakymų, vyko rinkimai. Ukrainiečių pasaulinės Koordinacinės Rados vadovu atviru balsavimu buvo išrinktas Michailas Ratušnyj, surinkęs 176 balsus (kita kandidatė buvo Miroslava Razdolskaja – už ją balsavo 31 delegatas). Į Koordinacinę Radą buvo išrinkta 12 atstovų iš įvairių Vakarų šalių ir 12 Rytų šalių atstovų, bei Kontrolės – revizijos komisija (pirmininkas ir 4 nariai).

Perskaityti rezoliucijų projektai, kuriuose atsispindėjo ukrainiečiams rūpimi, forume įvairiais aspektais nagrinėti svarbiausi klausimai: pagarba savo krašto istorijai, kalbos ir kultūros išsaugojimas diasporoje (ir tėvynėje), švietimo, spaudos, leidybos aktualinimas, rūpestis ukrainiečių mokyklomis bei įvairiomis ukrainietiškomis organizacijomis. Tik išlaikydama savo kalbą, žinodama istoriją ir gerbdama jos kūrėjus, skleisdama dvasingumą bei kultūrą valstybė gali tapti vieninga, tvirta ir galinga.

Pasaulinis ukrainistų forumas turi sąsajų su Pasaulio lietuvių simpoziumais, kuriuose taip pat nagrinėjamos aktualios problemos savo tautos, istorijos, kultūros – savo identiteto išsaugojimui.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

BIBLIOTEKŲ FONDŲ SKURDINIMO METAS

Atkelta iš **4 p.**

Kinijos dovana

Plėtodama tarptautinius ekonominius, prekybinius ir kultūrinius ryšius su Europos šalimis, ypač – su Baltijos valstybėmis, gražią dovaną Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešajai bibliotekai, jos skaitytojams ir miesto gyventojams atvežė Kinijos Liaudies Respublika. Čia, parodų salėje, skaityklose ir abonemente 2011 m. spalio 19 dieną Šanchajaus biblioteka, šio miesto savivaldybė ir Kinijos LR ambasada Lietuvoje surengė naujų, aukštos meninės ir poligrafinės kokybės knygų, išleistų Kinijos LR, parodą „Žvilgsnis į Šanchajų“ bei meninių fotografijų ekspoziciją „Šanchajaus portretas“. Jas bibliotekos skaitytojai lankė iki lapkričio 5 dienos.

Šios parodos yra Kinijos LR pažintinio kultūros projekto „Langas į Šanchajų“, vykdomo užsienio šalyse nuo 2003 m., sudėtinė dalis. Juo siekiama populiarinti kinų kultūrą, dovanojant knygas užsienio šalių bibliotekoms. Iš pradžių jungtis prie jo Šanchajaus biblioteka kvietė tuos užsienio partnerius, su kuriais formaliai bendradarbiavo anksčiau, ir gimininga Šanchajaus miestui bibliotekas. Paskui dalyvių ratas plėtėsi, nes į projektą įsijungė ne tik viešosios, bet ir universitetų bibliotekos, kurios prieinamos ne vien mokslininkams, dėstytojams ar studentams, bet ir likusiai visuomenės daliai. 2011 m. birželio mėnesį Šanchajaus biblioteka partnerystės ryšius turėjo jau su 63 užsienio bibliotekomis. Manoma, kad šis skaičius ateityje dar padidės.

Apie Lietuvos ir Kinijos ryšius kalba Lietuvos Respublikos Seimo pirmininmo pavaduotojas Česlovs Juršėnas. Šalia jo bibliotekos direktorius Petras Zurlys (dešinėje), Kinijos LR ambasadorius J. E. Mingtao TONG ir kiti svečiai iš užsienio

Pradėdamas iškilų renginį, A. Mickevičiaus bibliotekos direktorius Petras Zurlys pasveikino vilniečius ir svečius: LR Seimo pirmininko pavaduotoją Česlovą Juršėną, Kinijos LR ambasadorių Lietuvoje J. E. Mingtao TONG ir jo žmoną, ponią Ying DU, Kovo 11-osios akto signatarą, Lietuvos-Kinijos draugijos pirmininką prof. Bronislovą Genzelį, delegaciją iš Šanchajaus savivaldybės Archyvų departamento ir Šanchajaus bibliotekos, atstovus iš KLR Užsienio reikalų ministerijos, Šanchajaus žmonių draugystės su užsieniu asociacijos, Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos, Vilniaus universiteto ir kt. Jis priminė, kad „šis susitikimas bibliotekos gyvenime yra gan svarbus, nes jis padės užmegzti glaudesnius bendradarbiavimo ryšius su Šanchajaus biblioteka. Leidinių apie Kiniją A. Mickevičiaus biblioteka turėjo nedaug, todėl gausi naujausių knygų kolekcija yra vertinga dovana visiems, ypač – besimokantiems ir besidomintiems kinų kultūra Vilniaus gyventojams“.

Parodas atidarė ir kalbėjo LR Seimo pirmininko pavaduotojas Česlovas Juršėnas, Kinijos LR ambasadorius Mingtao Tong ir kiti svečiai. Ambasadorius priminė, kad unikalų istorijos, ekonomikos, kultūros, liaudies meno ir kitomis temomis 400 knygų rinkinį anglų, vokiečių bei kinų kalbomis Šanchajaus biblioteka dovanoja A. Mickevičiaus bibliotekai ir Lietuvos skaitytojams. O Šanchajaus miesto savivaldybės meninės fotografijos parodą „Šanchajaus portretas“ taip pat skiria bibliotekai. Jos padės geriau pažinti kinų tautos istoriją, filosofiją, kultūrą.

Česlovas Juršėnas prisiminė kelis savo apsilankymus Kinijos LR, pasidžiaugė, kad Kinijos ir Lietuvos tarptautiniai ryšiai plečiasi. „Bibliotekai padovanotos knygos ir nuotraukos leis mūsų šalies gyventojams gėriau suprasti Kinijos praeitį bei dabartį, jos įnašą į pasaulinį mokslą, filosofiją, kultūrą ir dabartinį tarptautinį gyvenimą“, – sakė jis.

Baigdamas renginį Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos direktorius Petras Zurlys padėkojo svečiams už dovanotą knygų kolekciją ir išreiškė įsitikinimą, kad šis Šanchajaus ir A. Mickevičiaus bibliotekų bendradarbiavimas ateityje sustiprins informacijos apie skirtingas kultūras mainus, nuties draugiškus žmonių bendravimo tiltus, o kartu – labai praturtins A. Mickevičiaus bibliotekos fondus naujais leidiniais bei lengvai prieinamomis skaitytojams žiniomis apie šią tolimą, bet labai egzotišką šalį.

SVAJONIŲ ŽYDRŲJŲ PADANGĖJE...

Atkelta iš **10 p.**

šis straipsnis pasirodys jau po parodos uždarymo.

Įdomiausia, kad visiškai prieš naujuosius 2012-uosius metus per Lietuvos televiziją parodyta laida iš Metropoliteno meno muziejaus (Niujorke), kurioje žymiausi pasaulio menotyrininkai apžvelgė pasaulio meno raidos tendencijas – tarsi sudėjo visus taškus ant i, apmąstant „Plekšnės“ ataskaitinę parodą. Laidoje, kaip viena pagrindinių tapybos raidos tendencijų, buvo įvardinta – grįžimas į renesansinės tapybos aukso amžių: ryšių su mokslu, ypač istorija ir gamtos mokslais, literatūra, filosofija paieška tapyboje; grįžtama prie portretinės ir žmonių grupių tapybos, amžinai gyva išlieka gamtovaizdžio tapyba ir pan.

Pasirodo, kad ši tendencija – jau irgi ne nauja. Renesansinė dvasia jau buvo gaivinama J. V. Gėtės ir G. V. Hėgelio laikais – ne tik literatūroje ir filosofijoje, bet ir mene. Hėgeliui „Gamta, mąstymas, dvasia, valstybė, menas, grožis ir teisingumas – visa tai rūbai, kuriais pasauliui pasirodo Protas“ (G. Volkovas. „Minervos pelėda“ / Išvertė iš rusų kalbos Anelė Dužinskienė ir Laimutė Junevičienė – K.,1984. – P. 61). Jis savo filosofijoje Visatą pajungia aukščiausiam Proto viešpatavimui. Tokia filosofo pozicija logiška Renesanso epochoje susiformavusių tradicijų tęsinys ir patobulinimas. Skirtumas tik tas, kad: „Nuo baisaus gorgonės Medūzos žvilgsnio visa, kas gyva, virsta akmenimis, o nuo atidaus Hėgelio filosofijos žvilgsnio, priešingai, visa, kas nejuda, ima judėti, visa, kas nekinta, ima kisti“ (Ten pat).

Gėtės nuomone, ryšius tarp mokslo ir meno nesunku įžvelgti: „Mokslas suskaido daiktą, numarina jį, o menas pateikia vientisą vaizdinį. Mokslas utilitarinis, menas „nesavanaudis“. Pirmasis turi praktinę reikšmę, jo tikslas – keisti išorinį pasaulį, antrojo – keisti paties žmogaus vidinį pasaulį. Mokslas – tai sąvokos, logika, schema, formulė; menas – vaizduotė, emocijos, intuicija, vaizdas“. Tačiau kalbant apie mokslo ir meno ryšius, visiškai nemoksliška būtų lyginti jų galutinius rezultatus. Aišku, kad jie skirsis. Lygintinos tik meninės ir mokslinės tiriamosios kūrybos proceso ypatybės. Dalis jų, žinoma, yra skirtingos. Tačiau vaizduotė, fantazijos žaismas, vaizdinė simbolika – ar tai nėra ir mokslo, ir meno pirmosios versmės? (G. Volkovas. Ten pat, p. 131). Mokslo istorija gali pateikti šimtus pavyzdžių, kaip meninės konstrukcijos, meno formos ir metodai padėjo mokslininkams atskleisti žymiausius pasaulio atradimus.

Kažkada, jau tolimoje jaunystėje, ir aš tuo domėjausi (O. Voverienė. „Loginis mąstymas ir intuicija?“ // Mokslas ir technika. – 1976, Nr. 10, p. 26–29).

Mes pripratome kalbėti apie kultūras – humanitarinę, gamtamokslinę, meninę. Sutelkiame dėmesį į tai, kas jas skiria, o nepastebime, ar nenorime pastebėti, kas sieja, jungia vieną su kita. Laida iš „Metropoliteno“ ir ši „Plekšnės“ paroda pasufleravo mintį, kad dabartinis pasaulis toks vientisas ir artimas, ir kai keičiasi vertybės ir epochos kur nors pasaulyje, ši kaita labai greitai pasiekia ir Lietuvą. Malonu pripažinti, kad ir Lietuvos mene keičiasi vertybės ir epochos, įsakmiai didėja poreikis suartinti ir susieti dvasinės kūrybos formas, nebijant atsigręžti į praeitį. Juk kaip tik apie tokį lydinį svajojo didieji mąstytojai G. V. Hėgelis, J. V. Gėtė ir A. Čechovas.

A. Čechovas savo laiku rašė: „Menininko nuojauta kartais verta mokslininko mąstymo, ir viena, ir kita siekia to paties tikslo, yra tos pačios prigimties ir, galbūt, ilgainiui, tobulėjant metodams, jiems skirta susilieti į milžinišką, galingą jėgą, kurią šiandien dar sunku įsivaizduot“ (A. Čechovas. Laiškai, 1912. T 1, p. 362).

Na o Gėtei ši galinga dvasinė jėga atrodė kaip Tiesos ir Grožio vienovė, jo žodžiais tariant:

Kaip gamta įvairialypė
Vieną veidą atidengia,
Taip ir menas begalybėj
Prasmę vieną kurti stengias.
Ta prasmė – Tiesa galinga,
Rūbais Grožio apsirengus,
Kurs ramybėje sustingęs,
Žvelgia ateities padangėn…

Naujaisiais 2012-aisiais metais „Plekšnės“ dailininkams linkiu pagal tą tendenciją gilinti ir Lietuvos meną ir toliau plėtoti jų pasirinktomis teminėmis kryptimis Jos perspektyvios pasaulio mastu (Goethe. Wilhelm Meisters Wanderjene – Berlin, 1952, p. 274. Cit. pagal G. Volkovas. Ten pat, p. 153).

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Neringa Balčiūnaitė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: *http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva*
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio *http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva* paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.
Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius
Tiražas 400 egz.